Maria J Wisselgren & Elina Nordung Omnell

Lärarens guide till digital historia

Familia och *Tabellverket* i undervisningen

CEDAR Working Paper 2025:33

Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR)

CEDAR Working Papers 2025:33

Detta verk är tillgängliggjort under Creative Commons Attribution 4.0 license.
De uppfattningar och ståndpunkter som framförs i dokumentet är författarnas egna och överensstämmer inte nödvändigtvis med Umeå universitets officiella hållning.

© Maria J. Wisselgren och Elina Nordung Omnell

Innehåll

1. Inledning 3
1.1.Historisk demografi i undervisningen 3
1.2 Vad berättar kyrkoböckerna om historien? 4
1.3 Från kyrkböcker till Tabellverkets befolkningsstatistik 5
1.4 Utforska historien med *Familia* 6
1.5 Utforska historien med *Tabellverket* 6
2. Lärarhandledning: Digitala källor i historieundervisningen 8
2.1 Nativitet, fertilitet och barnafödande – vad innebär det? 8
2.1.1 Övning: Hur påverkar nativitet, fertilitet och barnafödande befolkningen? 9
2.1.2 Övning: Familjestrukturer och barnafödandet över tid 12
2.2 Mortalitet – vad kan vi lära oss av dödlighet och dödsorsaker? 15
2.2.1 Övning: Hur påverkar dödligheten befolkningen? 16
2.2.2 Övning: Dödlighetens mönster och orsaker över tid 17
2.3 Nuptialitet: Giftermålsmönster och familjestruktur 21
2.3.1 Övning: När gifter man sig? 22
2.3.2 Övning: Giftermålsmönster 24
2.4 Migration som historiskt fenomen 27
2.4.1 Övning: Brasilienfeber – drömmen om ett bättre liv 28
2.4.2 Övning: Vem flyttade till Sverige på 1800-talet? 31
2.4.3 Övning: Migration i siffror. Upptäck Sveriges in- och utvandring 1895–1930 34
2.5 Demografiska mönster: spåren av liv och samhälle i kyrkböckerna 37
2.5.1 Övning: Försvunna yrken i historien 38
2.5.2 Övning: Krigets konsekvenser 41
2.5.3 Övning: Vem var Karin Stenberg? 45
2.6 Följ de historiska spåren utanför kyrkböckerna 48
2.6.1 Övning: sista avrättningen på Bureheden 48
2.6.2 Övning: Gustaf Andersson blir Gustaf Sköld, fältjägare 52
3. Tips på litteratur och digitala sidor 57
3.1 Tips på böcker och rapporter 57
3.2 Tips på webbresurser: 59
3.3 Bildreferenser 61

1. Inledning

Historisk demografi är studiet av befolkningar och deras förändringar över tid, med fokus på äldre tidsperioder, vanligtvis före 1930-talet. Det innefattar analys av födelsetal, dödstal, äktenskap, migration, familjestrukturer, livslängd och andra demografiska mönster som påverkar samhället. Forskare inom historisk demografi använder ofta kyrkböcker, folkräkningar, skattelängder och andra historiska dokument för att förstå hur sociala, ekonomiska och politiska faktorer påverkat människors liv.

Genom att inkludera historisk demografi i undervisningen kan elever upptäcka hur befolkningsförändringar format det samhälle vi lever i idag och jämföra dåtidens utmaningar med aktuella frågor som migration och befolkningsutveckling. Arbetet med historiska källor utvecklar också elevernas förmåga att analysera historiska källor, resonera kring människors livsvillkor och reflektera över förändring och kontinuitet i historien.

Digitala verktyg som *Familia* och *Tabellverket* erbjuder möjligheter att analysera historiska mönster och utforska frågor som: Hur påverkade 1800-talets epidemier befolkningsutvecklingen? Vilka äktenskapsmönster kan vi se i olika samhällsgrupper?

Med det här häftet vill vi ge dig inspiration och uppslag till att använda digitala verktyg för att arbeta med historiska källor, som kyrkböcker och aggregerad befolkningsstatistik, i historieundervisningen. Vår förhoppning är att verktygen kan hjälpa dig och dina elever att utforska lokalhistorien, sätta in den ”vanliga” människan från den lokala historien i ett större sammanhang, få förståelse för hur människors livsvillkor förändrats genom historien och även utveckla kritiskt tänkande.

Övningarna riktar sig till elever på högstadiet och gymnasiet, men kan också användas som inspiration och underlag för yngre årskurser. Alla övningar är fristående och presenteras med information om syfte, bakgrund samt fakta om vilka verktyg och källor som behövs. Vi rekommenderar att du som lärare i förväg bekantar dig med de digitala verktygen, så att du lättare kan guida eleverna genom övningarna.

1.1.Historisk demografi i undervisningen

Med denna studiehandledning vill vi ge dig som lärare pedagogiska tips på hur du kan använda digitala verktyg i historieundervisningen samt förslag på frågor man kan ställa till det historiska källmaterialet.

Att arbeta med historisk demografi i grund- och gymnasieskolan kan ge många fördelar. Det gör historia och samhällsämnen mer konkreta och engagerande för eleverna. Genom rätt övningar kan elever inte bara lära sig fakta, utan också utveckla sitt kritiska tänkande, sitt intresse för lokalhistoria och sin förståelse för hur människors liv har förändrats över tid.

Här är några fler exempel på hur historisk demografi kan bidra till att utveckla elevernas kunskaper och färdigheter inom olika områden, samtidigt som de får en djupare förståelse för samspelet mellan historia och samhälle:

- **Gör historien levande och personlig**
  Genom att titta på uppgifter som födslar, dödsfall eller yrken i historiska källor kan elever få en personlig koppling till det förflutna. Till exempel kan de undersöka hur

stora familjer var, hur länge människor levde, eller vilka yrken som var vanliga i deras egen hembygd.

- **Utvecklar elevernas analytiska tänkande**
  Att analysera data från historiska källor som kyrkböcker eller Tabellverket lär elever att tolka diagram, tabeller och grafer. De tränar på att se mönster och dra slutsatser, vilket stärker deras matematiska och kritiska tänkande.

- **Kopplar historien till samhällsfrågor**
  Elever kan jämföra befolkningsmönster från förr med idag, som födelsetal, dödsfall och migration. Det hjälper dem att förstå hur sociala, ekonomiska och miljömässiga faktorer har påverkat människors liv – och hur det kan kopplas till nutida frågor som folkhälsa, migration och miljö.

- **Ger ett bredare perspektiv**
  Historisk demografi förenar historia med ämnen som geografi, samhällskunskap och matematik. Elever får se hur olika faktorer påverkar varandra, till exempel hur ekonomiska kriser kan förändra befolkningen eller hur migration kan påverka olika samhällen.

- **Gör lokalhistorien intressant**
  Genom att undersöka sin egen hemorts historia får elever en känsla av samhörighet och en bättre förståelse för platsens utveckling. Att använda kyrkböcker eller statistik från deras egen kommun gör historien mer konkret och nära.

- **Utvecklar digitala färdigheter och källkritik**
  När elever arbetar med digitaliserade historiska källor lär de sig att söka information, navigera i databaser och vara källkritiska. Eleverna får möjlighet att bedöma informationens relevans och trovärdighet genom att arbeta med både digitala verktyg och historiska originalhandlingar. Det är viktiga färdigheter både för historieämnet och i en digitaliserad värld.

För att underlätta för eleverna föreslår vi att du skapar arbetsblad med tydliga frågor och instruktioner och använder visualiseringar som tidslinjer och diagram för att göra data och den historiska kontexten mer levande. Vi hoppas att detta underlag, och dina egna förberedelser, ska uppmuntra eleverna att dra egna slutsatser och resonera kring historiska händelser.

1.2 Vad berättar kyrkoböckerna om historien?

Kyrkböckerna är en av våra viktigaste historiska källor när det gäller att förstå människors liv och samhällets utveckling under flera hundra år. Prästerna förde noggranna anteckningar om födslar, dop, vigslar, dödsfall och flyttningar i församlingarna. Dessa uppgifter ger oss en unik inblick i människors livsvillkor, familjeförhållanden och samhällsförändringar.

Genom att studera kyrkböckerna kan vi svara på frågor som:

- Hur många barn föddes i en viss socken under ett visst år?
- Vilka sjukdomar var vanligast och hur påverkade de dödligheten?
- Hur gamla var människor när de gifte sig eller fick sitt första barn?
- Var flyttade människor och varför?
- Hur såg hushållens sammansättningar ut?

Från slutet av 1600-talet till modern tid har kyrkböckerna blivit en ovärderlig källa för att förstå hur samhället och individen har förändrats över tid. Kyrkböckerna berättar om större samhällsförändringar, som hur urbaniseringen och industrialiseringen under 1800-talet började förändra hur och var människor levde, och hur befolkningsökningar eller epidemier formade lokalsamhällena.

Husförhörslängderna, som är unika för Sverige, ger en kontinuerlig uppföljning av familjer och hushåll och visar individer genom olika faser av livet. Här kan vi exempelvis följa när en dotter föds och i vuxenålder utvandrar till Amerika eller när en son gifter sig i en grannsocken med klockarens dotter. Husförhörslängden sammanfattar de flesta uppgifterna som återfinns i övriga kyrkoböcker, men innehåller också information om kristendomskunskaper, vaccinationer och hur familjestrukturen förändrades med tiden. En ovärderlig källa som binder samman uppgifter från de övriga kyrkoboksregistren på ett fängslande sätt och ger en djupare inblick i både vardagsliv och samhällsutveckling.

1.3 Från kyrkböcker till Tabellverkets befolkningsstatistik

Tabellverket, som etablerades år 1749, var Sveriges första nationella befolkningsstatistiska system som bygger på uppgifter från kyrkböckerna. Prästerna fick förtryckta formulär på vilka de skulle sammanställa befolkningsstatistik från sina församlingar. Dessa formulär skickades sedan till Tabellkommissionen i Stockholm. Där sammanställdes och analyserades statistiken för att ge regeringen bättre beslutsunderlag.

Denna statistik gav landets styrande en översikt över befolkningens demografi och utgör än idag en viktig grund för historiska analyser. Tabellverket var en föregångare till Statistikmyndigheten SCB, som fortfarande samlar in data om Sveriges befolkning.

Tabellverket samlade bland annat in information om:

- Antal födda, döda och vigda i varje socken.
- Dödsorsaker, vilket ger oss en bild av hälsotillstånd och sjukdomsspridning.
- Befolkningsstorlek och förändringar över tid.

Det som gör Tabellverket unikt är att det ger oss möjlighet att följa demografiska trender på både lokal och nationell nivå under drygt 100 år, från 1749 till 1859. Genom att kombinera

information från kyrkböckerna och aggregerad statistik från Tabellverket kan vi se både detaljerade personliga livsöden och de större, övergripande mönstren i historien.

1.4 Utforska historien med *Familia*

Familia är ett digitalt sökverktyg som gör det enkelt att söka information om individer i den svenska historiska kyrkobokföringen. Med *Familia* kan du följa enskilda personer, som finns registrerade i kyrkoboksdatabasen POPUM, och deras familjer över tid och generationer. Informationen i POPUM samlades in för forskningsändamål och *Familia* utvecklades för att göra dessa data tillgängliga för allmänheten. För närvarande är det möjligt att följa individer från församlingar i norra Sveriges inland och Sápmi, Skellefteåområdet, Sundsvallsområdet samt Linköpingsområdet från 1700-talet och fram till 1910.

Det som gör *Familia* unikt är att all information om en individ från olika typer av kyrkböcker – som husförhörslängder, flyttlängder och ministerialböcker – är sammanlänkad i databasen. Varje individ har ett unikt identitetsnummer, vilket gör att deras livshändelser kopplas samman till en sammanhängande berättelse. På så sätt kan du snabbt få en tydlig överblick över en persons liv: var de bodde, när de flyttade, när de gifte sig, hur många barn de fick, och mycket mer.

Familia gör det också möjligt att utforska familjerelationer på ett helt nytt sätt. Föräldrar, barn och syskon är kopplade till varandra, vilket gör det enkelt att följa släktband och studera familjer över flera generationer. Detta öppnar dörren till att upptäcka hur familjer levde och hur de påverkades av tidens sociala, ekonomiska och kulturella förändringar.

Verktyget är särskilt värdefullt i undervisningen, där elever kan använda det för att utforska riktiga livsöden och koppla dem till det större historiska sammanhanget. Genom att studera individers och familjers liv kan eleverna bättre förstå hur historien påverkat vanliga människor och hur deras val och livsvillkor formade samhället.

Familia finns tillgängligt på CEDAR:s hemsida (Umeå universitet) under *Öppna data vid CEDAR*, där du också hittar en FAQ och en användarhandledning, som ger praktiska tips för att komma i gång med sökningar i CEDAR:s kyrkoboksdatabas.

1.5 Utforska historien med *Tabellverket*

Tabellverket grundades år 1749 med syfte att samla in nationell befolkningsstatistik. Namnet Tabellverket kommer från de förtryckta formulär som innehöll flera *tabeller* med olika demografiska teman. Formulären bestod av två huvudsakliga formulärserier:

- **Folkmängdsformulär**: Dessa formulär visade befolkningens storlek och sammansättning baserat på ålder, kön och ibland yrke. Uppgifterna samlades vanligtvis in vart femte år.
- **Mortalitetsformulär**: Här registrerades årliga data om dödsfall, födslar, giftermål och andra viktiga demografiska händelser.

Tabellverket är internationellt unikt eftersom det tillhandahåller detaljerad statistik från en tidig period, långt före motsvarande system i andra länder (utom Finland, som var en del av Sverige fram till 1809). CEDAR (Demografiska databasen) har för forskningsändamål digitaliserat formulär som finns i Tabellverket för svenska församlingar för perioden 1749 till 1859. Genom *Tabellverket* kan vi studera hur Sveriges befolkning förändrades både lokalt och regionalt från förindustriell tid till början av industrialiseringen.

Med sökverktyget *Tabellverket* kan du enkelt söka och återskapa originalformulären. Du kan välja geografiskt område, årtal och typ av formulär (folkmängds- eller mortalitetsformulär) för att utforska befolkningsstatistik och olika demografiska förhållanden för specifika församlingar.

Detta är en ovärderlig resurs för undervisningen, där elever kan analysera samhällsförändringar med utgångspunkt i historisk statistik. Genom *Tabellverket* kan de exempelvis undersöka hur befolkningen i en församling växte eller minskade, studera förändringar i livslängd, eller jämföra demografiska händelser i olika delar av landet med varandra.

Tabellverket hittar du på CEDAR:s hemsida, under rubriken *Öppna data vid CEDAR*. Där finns också en användarhandledning som hjälper dig att komma i gång med sökningarna i CEDAR:s tabellverksdatabas.

2. Lärarhandledning:
Digitala källor i historieundervisningen

Bild 1: Gruppbild av en familj på trappan till sitt hus

2.1 Nativitet, fertilitet och barnafödande – vad innebär det?

Barnafödande har alltid varit en central del av människans historia och det har varierat mycket beroende på tid och plats. Under förindustriell tid var det vanligt med stora familjer, eftersom många barn behövdes för att hjälpa till med arbete och försörjning. När industrialiseringen blev mer påtaglig, mot 1800-talets slut, och människor flyttade till städerna var många barn i en familj inte längre lika nödvändigt för familjens försörjning.

Under 1900-talet fortsatte denna trend med minskat barnafödande, särskilt efter införandet av sociala skyddsnät, preventivmedel och kvinnors ökade tillgång till utbildning och arbetsmarknad. Samtidigt ökade åldern då kvinnor fick sitt första barn, vilket också har bidragit till färre barn per familj.

Idag är medelåldern för förstföderskor runt 30 år och födelsetalen i Sverige är väldigt låga jämfört med förr. 2024 föddes igenomsnitt 1,45 barn per kvinna i Sverige. Liknande trender finns i andra delar av världen, särskilt i Europa och Asien där födelsetalen är mer kraftigt sjunkande.

Vad betyder begreppen?

- **Nativitet** betyder födelsetal, alltså hur många barn som föds i en viss befolkning under ett år. Det används för att mäta hur befolkningen växer eller minskar.
- **Fertilitet** handlar om människors förmåga att få barn. Det används också för att beskriva det genomsnittliga antalet barn en kvinna får under sin livstid, kallat fruktsamhetstal.
- **Barnafödande** är det faktiska antalet barn som föds under en viss tid. Det kan variera beroende på till exempel kvinnors ålder, tillgång till preventivmedel och samhällsnormer kring familjebildning.

Varför är det intressant att studera nativitet?

Nativitet och barnafödande påverkar hela samhället. Om det föds färre barn, blir andelen äldre i befolkningen större. Det kan skapa utmaningar för till exempel vård och pensioner. Om det föds många barn, behöver samhället i stället satsa på fler skolor och barnomsorg. Att förstå befolkningsmönster hjälper oss att planera för framtiden.

2.1.1 Övning: Hur påverkar nativitet, fertilitet och barnafödande befolkningen?

Syfte

Den här övningen ger eleverna möjlighet att arbeta med historiska och moderna data för att förstå hur födelsetal och barnafödande påverkar samhället. Genom att använda digitala verktyg och källor kan de analysera trender över tid och reflektera över kopplingen mellan demografi och samhällsutveckling.

Källor och verktyg

- **Digitala källor**
  - Sökverktyget *Tabellverket*
  - Historisk statistik för Sverige, Statistikmyndigheten SCB
  - Sökverktyget *Summariska folkmängdsdatabasen*
  - World Bank Group eller FN:s databaser (UN data)

- **Verktyg för bearbetning**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)

- Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
- Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – Vad är födelsetal och varför är de viktiga?

- **Diskutera med klassen:**
  - Vad betyder födelsetal och fertilitet? Vad betyder begreppen och hur skiljer de sig åt?
  - Varför är födelsetal viktiga för ett samhälle?
  - Vilka faktorer (ekonomiska, sociala, politiska) kan påverka födelsetalen?
- **Introducera *Tabellverket*:**
  - Visa hur sökverktyget fungerar och låt eleverna bekanta sig med sökverktyget

Tips för läraren: Visa exempel på diagram över födelsetal eller befolkningspyramider från olika tidpunkter som inspiration.

Steg 2: Utforska historiska data

- **Välj område**:
  Välj en församling, stad eller ett län att undersöka. Diskutera skillnader mellan stad och landsbygd.
- **Hitta data**:
  - Gå in i *Tabellverket* för att samla data om födelsetal från 1749 och framåt.
  - I *Summariska folkmängdsdatabasen* finns uppgifter om födda för perioden 1895 till 1930.
  - I SCB:s *Historisk statistik för Sverige* finns uppgifter om födda på länsnivå från 1750-talet.
- **Utöka perspektivet** (fördjupning):
  Sök internationella data om födelsetal i olika länder från 1950-talet och framåt via World Bank Group eller FN:s databaser (UN data) för jämförelser.

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

- Skriv in uppgifterna i ett kalkylprogram (till exempel Excel).
- Skapa diagram: Använd linje- eller stapeldiagram för att visa födelsetalens utveckling i ditt valda område.
- Markera viktiga händelser som kan ha påverkat födelsetalen, till exempel:
  - Epidemier
  - Ekonomiska kriser
  - Införandet av preventivmedel
  - Krig eller politiska reformer

Eleverna för in data i ett kalkylprogram och skapar diagram (linje- eller stapeldiagram) som visar utvecklingen av födelsetal i de valda områdena över tid.

De markerar viktiga händelser i diagrammet som kan ha påverkat födelsetalen, till exempel ekonomiska kriser, epidemier, införandet av preventivmedel, krig eller politiska reformer.

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- **Vad ser ni för trender i insamlade data?**
  Hur ser trenderna ut? Finns det tydliga ökningar eller minskningar?
- **Jämför områden:**
  Vad kan förklara skillnader mellan stad och landsbygd eller olika regioner?
  Hur har samhällsförändringar (som kvinnors rättigheter, urbanisering, eller industrialisering) påverkat födelsetalen?

Steg 5: Presentera och diskutera

Varje grupp presenterar sina resultat:

- Vad visade er analys?
- Vilka faktorer verkar ha påverkat födelsetalen mest?
- Hur skulle framtidens födelsetal kunna utvecklas, och vilka utmaningar ser ni för olika länder?

Avslutning: Läraren leder en gemensam diskussion om vilka åtgärder som kan hantera låga eller höga födelsetal, till exempel i form av politiska reformer eller samhällsinitiativ.

Fördjupning: Vidga perspektiven

För de som vill fördjupa sig ytterligare:

- Analysera andra demografiska faktorer som dödstal, immigration eller livslängd för att få en helhetsbild av befolkningsutvecklingen.
- Jämför Sverige med andra länder: Hur har liknande utveckling sett ut internationellt?

Pedagogiska tips

- Använd tydliga exempel och bildmaterial för att visualisera trender.
- Dela en enkel steg-för-steg-guide för hur man skapar diagram i kalkylprogram som exempelvis Excel.
- De summariska folkmängdsredogörelserna i original finns att ta del av på Riksarkivet: https://sok.riksarkivet.se/summariska-folkmangdsredogorelser
- Uppmuntra eleverna att koppla sina analyser till aktuella samhällsutmaningar, till exempel åldrande befolkning eller global befolkningsökning.

2.1.2 Övning: Familjestrukturer och barnafödandet över tid

Syfte

Den här övningen hjälper eleverna att utforska hur familjestrukturer, barnafödande och demografiska förhållanden såg ut på 1800-talet. Genom att använda kyrkoböcker och digitala verktyg kan de följa en familjs livshistoria och förstå hur historiska förhållanden påverkade människors vardag och samhällsutveckling. Övningen ger även eleverna möjlighet att utforska specifika fall av tvilling- och trillingfödslar genom kyrkoböcker och reflektera över historiska familjemönster och ärftlighet.

Cajsa Dorothea Nilsdotter, född den 25 september 1813 och bodde i Skellefteå, fungerar som ett bra exempel för denna övning. Hon gifte sig 19 år gammal och födde sitt första barn sju månader senare. Hon födde sammanlagt 21 barn. Både hon och hennes make avled 1868, under storsvagåren. Det var nödår som resulterade i svält och många dödsfall.

Även ytterligare exempel finns presenterade i avsnittet för fördjupning.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – Vad är kyrkoböcker?

- **Diskutera med klassen:**
  - Vad är kyrkoböcker och varför fördes de?
  - Vilka typer av händelser dokumenterades i födelse- och dopböcker, lysning- och vigselböcker, död- och begravningsböcker, flyttböcker och husförhörslängder (födsel, vigsel, dödsfall, flyttningar)?

- **Introducera *Familia*:**
  Visa hur sökverktyget fungerar och ge eleverna möjlighet att bekanta sig med sökverktyget.

Steg 2: Utforska Cajsa Dorothea Nilsdotters liv, född 1813-09-25 i Skellefteå

Eleverna ska arbeta i par eller smågrupper och använda *Familia* för att besvara följande frågor om Cajsa Dorothea Nilsdotter och hennes familj:

- **Barndom och ursprung:**
    - När och var föddes Cajsa Dorothea? Vad hette hennes föräldrar?
- **Giftermål och första barn:**
    - När gifte hon sig? Hur gammal var hon då?
    - Hur långt efter giftermålet föddes hennes första barn och hur länge levde barnet?
- **Familjens storlek:**
    - Hur många barn födde Cajsa Dorothea? Hur många överlevde till vuxen ålder?
- **Slutet av deras liv:**
    - Hur länge levde Cajsa Dorothea och hennes man? Vad hände med dem?
- **Syskon och deras familjer:**
    - Hur många syskon hade Cajsa Dorothea och hennes man? Hur många barn fick deras syskon?
- **Flyttningar eller andra händelser:**
    - Flyttade familjen? Finns det andra intressanta händelser i familjen som till exempel tvillingfödslar?

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

- Sammanställ informationen i en tabell eller tidslinje.
    - Exempel: Lista alla barn med födelse- och dödsdatum samt eventuella tvillingar.
- Skapa ett diagram i ett kalkylprogram:
    - Visa antal födda barn och hur många som överlevde till vuxen ålder.
- Gör jämförelser:
    - Hur såg Cajsa Dorotheas familj ut i relation till andra familjer på 1800-talet?

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Vilka mönster kan ni se i barnafödandet?
- Hur skiljer sig familjestrukturerna från dagens familjer?
- Vilka sociala, ekonomiska och kulturella faktorer kan ha påverkat familjens storlek och barnens överlevnad?

- Hur påverkade sjukdomar och svält familjens liv?

Steg 5: Presentation och avslutande diskussion

Låt grupperna presentera sina resultat. Diskutera tillsammans:

- Vilka likheter och skillnader ser ni mellan Cajsa Dorotheas familj och dagens familjer?
- Hur kan man använda kyrkoböcker för att förstå historien?
- Vad lär vi oss om samhällsutvecklingen på 1800-talet?

Fördjupning:

Jämför med andra familjer

1. Jämför Cajsa Dorotheas familj med en annan familj antingen från samma tid och socken eller från en annan del av landet. Vilka likheter och skillnader framträder?
2. Gör en tidsjämförelse: Hur skiljer sig en familj från 1700-talet eller sent 1800-tal från hennes?

Exempel:

- Carin (Catharina, Cajsa) Johansdotter, född 1747-12-27 och bodde i Skellefteå. Hon födde både tvillingar och trillingar. Hur gick det för hennes barn?
- Christina Ängström från Njurunda, född 1806-10-04. Hon förlorade sin make och en son i en olycka men gifte sig igen med en yngre man. Hur skiljde sig hennes liv från Cajsa Dorotheas?
- Eva Margareta Olsdotter, född 1855-05-16 och bodde i Vilhelmina. Hon gifte sig 1877-07-15 med Matias Kristoffersson från byn Gransjö i Vilhelmina. Knappt två månader senare föddes deras första dotter Anna Kristina. Hur många barn fick de sammanlagt?

Jämför barnafödandet över tid i statistiken

1. Sök i *Tabellverket* för Skellefteå år 1849. Hur gamla var kvinnorna som fick barn?
2. Hur vanligt var det med tvillingfödslar? Trillingfödslar?
3. Undersök barnafödandet i en församling för en längre tidsperiod med hjälp av *Tabellverket*. Vilka förändringar över tid går att notera?

Pedagogiska tips

- Skapa arbetsblad med tydliga frågor och instruktioner för att underlätta för eleverna.
- Uppmuntra eleverna att dra egna slutsatser och resonera kring historiska händelser.
- Använd visualiseringar som tidslinjer och diagram för att göra data mer levande.

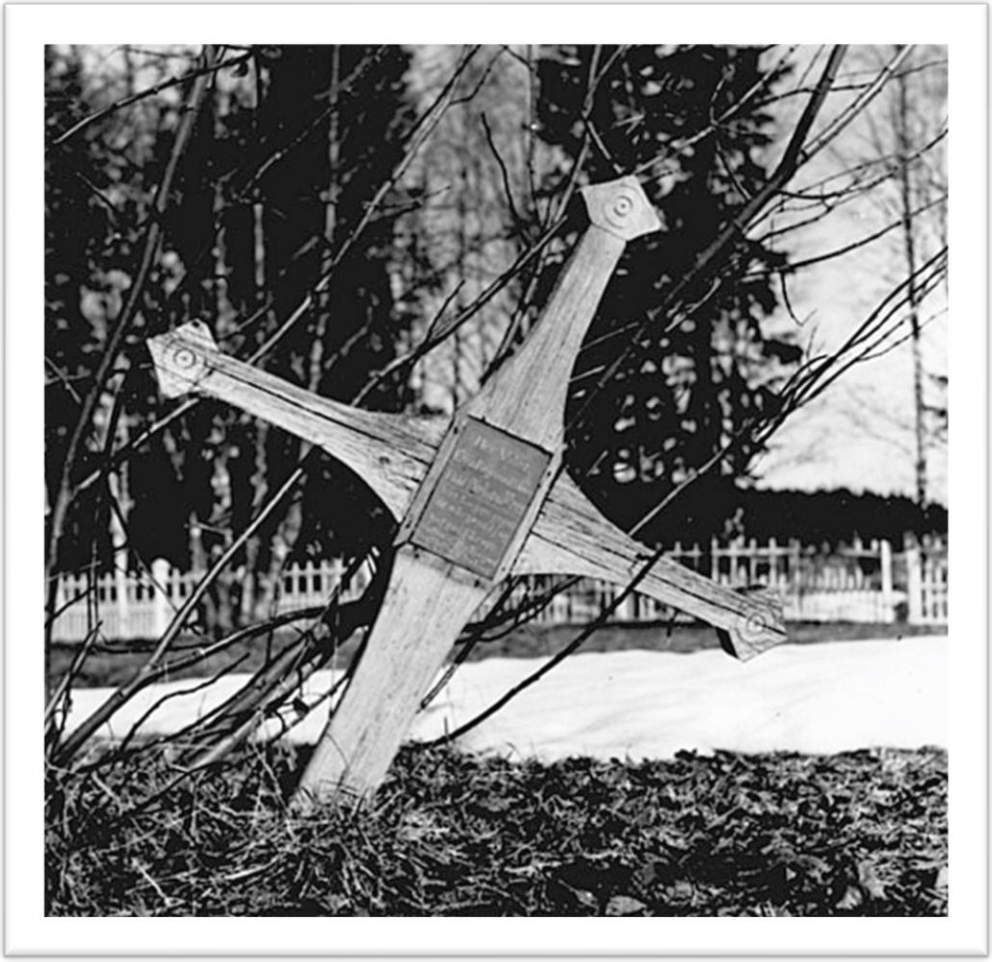

Bild 2: Gammalt gravkors på Vilhelmina kyrkogård

2.2 Mortalitet – vad kan vi lära oss av dödlighet och dödsorsaker?

Mortalitet handlar om hur många människor som dör i en befolkning under en viss tid. Genom att studera dödlighet och dödsorsaker kan vi få en bild av hur hälsan ser ut i samhället, vad som påverkar den och hur den förändras över tid.

För flera hundra år sedan var dödligheten hög och många dog i unga år av sjukdomar som vi idag kan behandla eller förebygga, som smittkoppor eller lunginflammation. Under 1900-talet förbättrades hälsan i Sverige tack vare bättre levnadsstandard, medicin och sjukvård. Idag lever människor längre än någonsin. Men, vi har också nya utmaningar, som sjukdomar kopplade till livsstil, till exempel fetma, diabetes och hjärtsjukdomar.

När dödligheten minskar, särskilt bland äldre, blir befolkningen äldre. Det betyder att fler behöver vård och pension, vilket påverkar samhällets ekonomi. Om vi däremot ser hög dödlighet bland yngre eller i arbetsför ålder kan det påverka arbetsmarknaden och ekonomin negativt.

Vad betyder begreppen?

- **Mortalitet** är ett mått på dödligheten, alltså hur många som dör per tusen invånare under ett år.
- **Spädbarnsdödlighet** mäter hur många barn under ett år som dör per tusen födda. Detta visar ofta hur bra hälso- och sjukvården fungerar i ett land.
- **Dödsorsaker** är de sjukdomar eller händelser som leder till dödsfall, till exempel hjärt- och kärlsjukdomar, cancer eller olyckor.

Varför är det intressant att studera dödlighet?

Att förstå dödlighet och dödsorsaker hjälper oss att förbättra folkhälsan. Om vi vet vad människor dör av kan vi sätta in rätt åtgärder, som vaccinationsprogram, information om hälsosamma vanor eller förbättrad vård.

Studier av mortalitet visar också skillnader i hälsa och dödlighet mellan olika grupper. I Sverige lever till exempel människor med högre utbildning ofta längre än de med kortare utbildning. Att minska sådana skillnader är viktigt för ett jämlikt och rättvist samhälle.

2.2.1 Övning: Hur påverkar dödligheten befolkningen?

Syfte

Den här övningen ger eleverna möjlighet att arbeta med historiska och moderna data för att förstå hur en befolkning förändras över tid, särskilt när det gäller åldrande, hälsoförhållanden och levnadsstandard. Mortaliteten, eller dödligheten, ger en bred översikt över hälsan i en befolkning och kan påverkas av faktorer som ekonomiska förhållanden, tillgång till hälso- och sjukvård, utbildning och levnadsstandard.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – Vad är mortalitet och dödstal?

Börja med en klassdiskussion:

- Diskutera vad mortalitet innebär och varför det är en viktig indikator för befolkningsutveckling.
- Gå igenom hur kyrkoböcker dokumenterar dödsfall: datum, plats, ålder och ibland dödsorsaker.
- Introducera eleverna till *Tabellverket* och dess sökfunktioner.

Tips för läraren: Visa exempel på diagram över dödlighet och dödstal eller befolkningspyramider från olika tidpunkter som inspiration.

Steg 2: Utforska historiska data

1. **Välj område**:
   Välj en församling, stad eller ett län att undersöka. Diskutera skillnader mellan stad och landsbygd, kvinnor och män med utgångspunkt i dödlighet och dödsorsaker.

2. **Hitta data**:
   - Gå in i *Tabellverket* för att samla data om dödlighet från 1749 och framåt (femårsintervall) i en församling.
   - Eller använd SCB:s *Historisk statistik för Sverige* där det finns statistik för dödligheten i Sverige, 1751–1967, uppdelad på kvinnor/män, ogifta/gifta, i olika ålderskategorier etcetera

3. **Utöka perspektivet** (fördjupning):
   Sök internationella data från 1950-talet och framåt via World Bank eller FN:s databaser för jämförelser.

2.2.2 Övning: Dödlighetens mönster och orsaker över tid

Syfte

Denna övning syftar till att ge eleverna insikt i dödlighetens mönster och orsaker under historiska perioder, samt att förstå hur epidemier, näringsbrist och andra faktorer påverkade människors liv. Genom att undersöka data från kyrkoböckerna får eleverna en konkret koppling mellan statistik och enskilda människoöden.

Som exempel används Christina Magdalena Söderblom, född 1835-04-14, boendes i Alnö församling.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*

- Sökverktyget *Tabellverket*

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – Vad är kyrkoböcker?

- **Diskutera med klassen:**
  - Vad är kyrkoböcker, och hur dokumenterar kyrkoböcker dödsfall: datum, plats, ålder och ibland dödsorsaker?

- **Introducera *Familia*:**
  Visa hur sökverktyget fungerar och ge eleverna möjlighet att bekanta sig med gränssnittet.

Steg 2: Utforska Christina Magdalena Söderbloms liv, född 1835-04-14, boende i Alnö församling

Eleverna ska arbeta i par eller smågrupper och använda Familia för att besvara följande frågor om Christina Magdalena och hennes familj:

- När och var föddes Christina Magdalena?
- Hur gammal var hon när hon gifte sig, och varifrån kom hennes man?
- Vad hände med hennes barn?

För att hitta information i originalkällan, gå till död- och begravningsboken via någon av barnens biografier (SE-HLA-1010002-F-2, Död och begravning 1879–1892, sidan 38). Bläddra framåt eller bakåt i boken och undersök:

- Är det fler i församlingen som dör ungefär samtidigt?
- Vilka smittsamma sjukdomar förekommer i församlingen under samma år?
- Finns flera olika namn för samma sjukdom i död-och begravningsboken?

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

Eleverna sammanställer uppgifterna i ett kalkylprogram och skapar visualiseringar, till exempel:

- Diagram över åldersfördelning vid död.
- Perioder med högre dödlighet (till exempel under krig, epidemier, säsongsvariationer).
- Jämförelser mellan barns och vuxnas dödlighet.

Steg 4: Analysera och reflektera

Eleverna arbetar i grupper och diskuterar följande frågor:

- **Vilka faktorer kan ha påverkat dödligheten?**
  Fundera på hur exempelvis epidemier, svält, krig och hygien kan ha påverkat dödligheten i församlingen.
- **Vilka mönster syns mellan olika grupper?**
  Jämför dödligheten mellan olika grupper, som barn, kvinnor och män. Vilka skillnader eller likheter framträder?
- **Hur har hälsa och sjukvård förändrats över tid?**
  Reflektera över hur utvecklingen inom hälsa och sjukvård kan ha påverkat människors livsvillkor och dödlighet. Vad hade bättre sjukvård och hygien kunnat innebära för Christina Magdalenas familj?

Steg 5: Avslutande diskussion och presentation

- Grupperna presenterar sina resultat och reflektioner för klassen.
- Diskutera hur dagens kunskap och teknik påverkar dödlighet i jämförelse med 1800-talet.
- Vad kan vi lära oss av historiska mönster i mortalitet för att hantera dagens folkhälsoutmaningar?

Fördjupning:

Jämför dödligheten i andra församlingar:

- I *Tabellverket* (mortalitetsformulär 1780) framgår det hur många som avled i Skellefteå 1808–1810 samt vad de dog av.
- Jämför dödligheten i en annan församling eller under en annan tidsperiod.

Jämför med andra familjer:

Maria (Maja) Johansdotter Hagberg föddes år 1800 och gifte sig med dödgrävaren Anders Hagberg. De fick fem barn och bodde tillsammans i Linköpings domkyrkoförsamling.

- Vad dog Maria av den 16 juni 1866?
- Var det fler som dog av samma sjukdom som Maria? Titta i död-och begravningsboken, 1866–1873, för Linköpings domkyrkoförsamling.

Mellan 1834 och 1874 rapporterades inte mindre än elva koleraepidemier i Sverige. Dessa epidemier inträffade ofta samtidigt med andra oroligheter i samhället. Under 1860-talets krisår inföll exempelvis en av de svenska koleraepidemierna.

Mårten Andersson Nutti, föddes 1810-12-04 och bodde i Karesuando. Han gifte sig med Ella Jonsdotter och fick 8 barn.

- Vad hände med deras barn?
- Hur gamla blev de?
- Vad dog de i för sjukdomar?

Avslutande diskussion och presentation

- Låt grupperna presentera sina insikter och visualiseringar.
- Diskutera kopplingar till nutida pandemier, som till exempel COVID-19, och likheter i samhällets respons.
- Avsluta med att fråga: Hur förändrade koleraepidemin Sveriges syn på hygien och folkhälsa.

Bild 3: Bröllopsbild

2.3 Nuptialitet: Giftermålsmönster och familjestruktur

Att studera äktenskap och familjemönster hjälper oss att förstå hur samhället har förändrats över tid. Genom att analysera giftermålsmönster – som när människor gifter sig, vem de gifter sig med, och hur länge äktenskapen varar – kan vi se hur ekonomi, kultur och sociala förhållanden påverkat både individers liv och befolkningsutvecklingen.

Förr var äktenskap ofta praktiska arrangemang. Det handlade om att skapa stabilitet, säkra egendom och få barn. Många gifte sig inom samma samhällsgrupp eller klass och föräldrar hade ofta stor makt över vem deras barn skulle gifta sig med. På landsbygden kunde äktenskap vara kopplade till jordägande, medan det i städer ofta handlade om yrke och ekonomi.

Idag ser äktenskap och familjer annorlunda ut. Människor gifter sig ofta senare eller väljer att leva tillsammans utan att gifta sig. Det är också vanligare med små hushåll och

ensamstående föräldrar, vilket påverkar samhället på många sätt, till exempel genom behovet av bostäder och välfärdstjänster.

Varför är det intressant att studera äktenskap?

Att studera giftermålsmönster är viktigt för att förstå hur samhällen förändras. Om människor gifter sig senare eller väljer att inte gifta sig alls, kan det påverka födelsetalen och befolkningens åldrande. Familjestrukturen, som beskriver hur hushåll är uppbyggda, spelar också en roll – till exempel om flera generationer bor tillsammans eller om det är vanligare med små kärnfamiljer.

Genom att titta på hur äktenskap och familjer har sett ut historiskt kan vi lära oss mer om hur samhället fungerade förr och hur det har utvecklats till det vi ser idag.

2.3.1 Övning: När gifter man sig?

Syfte

Denna övning ger eleverna möjlighet att utforska historiska giftermålsmönster för att förstå hur traditioner, ekonomi och säsongsarbete har påverkat människors livsval. Övningen kombinerar digital källforskning, kreativ visualisering och analys för att göra historien levande.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Tabellverket*
  - Historisk statistik för Sverige, Statistikmyndigheten SCB
  - SCB:s rapport: ”Befolkningsutvecklingen under 250 år”

- **Verktyg för bearbetning**:
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion

- **Vad säger statistiken om kärlek och traditioner?**
  - Börja med en kort genomgång av *Tabellverket* och de insamlade uppgifterna om äktenskap.
  - Diskutera med eleverna varför staten var intresserad av dessa uppgifter.

- **Tidens kontext:**
  - Berätta om hur äktenskapet förr ofta var en fråga om ekonomi och sociala förväntningar.

- Hur kan det ha påverkat valet av tidpunkt för giftermål?

Steg 2: Utforska giftermålsmönster

- **Välj en församling:**
  Eleverna väljer en församling att undersöka i *Tabellverket*.
- **Hitta vigseldata:**
  - Eleverna söker efter information om vilka månader på året som de flesta giftermål ägde rum i den valda församlingen. De kan även undersöka om det finns tydliga mönster, som till exempel en högre frekvens av vigslar under vissa årstider, över tid.

Steg 3: Bearbeta och visualisera

- **Sammanställ statistiken:**
  - Eleverna skapar ett stapeldiagram som visar antal vigslar per månad. De kan använda kalkylprogram för att skapa en snygg visualisering.
- **Kreativ presentation:**
  - Eleverna får gärna göra tidslinjer, affischer eller digitala bilder som visar när och varför vissa månader var populära för vigslar.

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Hur ser giftermålsmönstret ut för den valda församlingen?
- Märker ni några förändringar över tid?
- Vilka faktorer kan ha påverkat valet av vigselmånad (till exempel skördetid, fasta, jul)?

Koppling till idag:

- Vilken månad tror ni är vanligast för vigslar i dag? (Be eleverna kolla upp aktuell statistik som en bonusuppgift.)
- Har traditionerna från förr någon påverkan på dagens giftermålsmönster?

Steg 5: Presentation och avslutande diskussion

Presentera resultaten:

- Varje grupp presenterar sina resultat och slutsatser för klassen.

Avslutande diskussion:

- Jämför olika församlingars vigselmönster. Finns det regionala skillnader?
- Hur tror ni klimat, ekonomi och traditioner påverkar giftermål idag?
- Kan vi lära oss något om framtiden genom att studera giftermålsmönster från historien?

2.3.2 Övning: Giftermålsmönster

Syfte

Denna övning ger eleverna möjlighet att studera äktenskapens roll och mönster i historien. Genom att analysera nuptialitet kan eleverna identifiera demografiska trender och reflektera över hur historiska förhållanden formade familjeliv. Eleverna lär sig också att använda digitala källor för att arbeta med historiska data och dra slutsatser.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*
  - Historisk statistik för Sverige, Statistikmyndigheten SCB

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – Vad betyder nuptialitet?

- **Inled med en diskussion med klassen om:**
  - Vad innebär begreppet nuptialitet (giftemålsmönster)?
- Prata med eleverna om hur synen på äktenskap har förändrats, från att vara ett ekonomiskt och socialt avtal till att idag mer handla om kärlek och personligt val.
- Introducera *Familia* och *Tabellverket* och hur man kan använda dessa verktyg för att söka i de historiska källorna och studera hur människor levde förr.

Steg 2: Utforska Nils Pehrsson Ruongs liv, född 1848-10-31, boende i Arjeplog

Eleverna ska arbeta i par eller smågrupper och använda Familia för att besvara följande frågor om Nils Pehrsson Ruongs äktenskapliga liv:

- Var bodde han?
- Vid vilken ålder gifte sig Nils?

- Hur gamla var hans fruar?
- Hur långa var äktenskapen?
- Var kom fruarna ifrån (socio-geografisk bakgrund)?
- Fanns det några upprepande mönster, till exempel namn, ålder eller geografisk bakgrund bland fruarna?
- Vad hände med fruarna?
- Hur många barn fick han?

Fördjupning:

Utforska fler äktenskap och ställ samma frågor som ovan:

- Pehr Anton Joh:s Granberg, född 1822-04-21, boende i Burträsk
- Anders Gustaf Westerlund, född 1811-11-28 , död 1888-02-23 i Åtvid

Steg 3. Bearbeta och visualisera: Skapa en tidslinje

Låt eleverna visualisera informationen om Nils äktenskap genom att skapa en tidslinje som visar Nils äktenskap: när de började, hur länge de varade och hur åldersskillnaderna såg ut mellan Nils och hans fruar. De kan också inkludera viktiga händelser som fruarnas dödsdatum. Detta kan göras manuellt eller digitalt, beroende på tillgång till verktyg.

Liknande tidslinje kan skapas för samtliga individer som utforskas. Genom att blanda källstudier med kreativ visualisering och diskussioner får eleverna både en djupare förståelse för ämnet och lär sig använda historiska källor på ett analytiskt sätt.

Eleverna kan sedan jämföra genomsnittlig ålder och se om det finns mönster i när och hur de gifte sig (till exempel runt nyåret eller midsommar) samt vad som hände med männens fruar.

Steg 4. Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Var det vanligt att gifta om sig så många gånger på den tiden?
- Varför tror de att så många av fruarna hade liknande bakgrund etcetera? Var detta en slump eller ett socialt mönster?
- Vad kan de lära sig om de utforskades liv och om samhällets förväntningar på äktenskap vid den tiden?
- Diskutera hur samhällets syn på äktenskap har förändrats från 1800-talet till idag, med fokus på hur familjeformer och äktenskapsnormer har utvecklats.

Steg 5. Presentation och avslutande reflektion

Avsluta övningen med att låta eleverna presentera sina resultat. Diskutera tillsammans:

- Hur påverkades äktenskapens längd av sjukdomar, arbetsförhållanden och andra historiska faktorer?
- Hur skiljer sig dagens giftermålsmönster från 1800-talets?
- Diskutera trender som senare giftermål, fler samboförhållanden och fler separationer.

Som avslutning kan de individuellt skriva en kort reflektion om vad de har lärt sig om giftermålsmönster och historiska samhällsförhållanden samt vilka likheter och skillnader som finns mellan då och nu.

Bild 4: Flytt med hästtransport

2.4 Migration som historiskt fenomen

Migration är en central del av människors historia och inom demografi. Den handlar om rörelser mellan platser och regioner, både inom och över nationsgränser. Migration påverkar befolkningssammansättningen och samhällsstrukturer, både i avsändar- och mottagarområden.

Historiskt har migrationen drivits av olika push- och pull-faktorer. Push-faktorer är de som driver människor att lämna sin hembygd, som ekonomiska svårigheter, brist på mark eller arbetsmöjligheter, religiös förföljelse och krig. Pull-faktorer är de som lockar människor till en ny plats, som löften om arbete, bättre levnadsförhållanden och frihet.

Migration kan studeras på många nivåer: från den enskilda familjens berättelse till stora samhällstrender. Tillgång till historiska källor som kyrkoböcker, passagerarlistor och folkräkningar gör det möjligt att analysera dessa rörelser över tid.

Vad betyder begreppen?

- Push-faktorer – sådant som driver människor bort från sina hem som fattigdom, krig, och arbetslöshet.

- Pull-faktorer – sådant som lockar människor till nya platser som arbetsmöjligheter, bättre levnadsstandard och säkerhet.

Varför är det intressant att studera migration?

Migration påverkar storleken och sammansättningen av befolkningen i både avsändar- och mottagarområden. Detta kan påverka allt från arbetskraft och ekonomisk utveckling till sociala och kulturella strukturer.

Genom att studera migration kan forskare analysera hur arbetsmarknader påverkas. Migration kan till exempel hjälpa till att möta behov av arbetskraft i ett land eller skapa brist på arbetskraft i ett annat. Historiska migrationsmönster ger insikt i hur samhällen har förändrats över tid. Studier av tidigare migrationsvågor kan hjälpa till att förutsäga framtida trender och förstå dagens migrationsströmmar i ett bredare sammanhang.

Hvarför utvandraren bör resa till Brasilien.

Ni har sålunda beslutit Er för att utvandra. Men hvart skall Ni resa? Hvar skall Ni söka Er ett nytt fosterland? Hvar skall Ni förlägga er nya verkningskrets? — Vigtiga frågor, i sanning, af hvilkas besvarande hela Er framtid är beroende.

Bild 5: Ur boken ”Vägledning och rådgifvare för invandrare till Brasiliens förenta stater”

2.4.1 Övning: Brasilienfeber – drömmen om ett bättre liv

Syfte

Syftet med denna övning är att ge eleverna kunskap om att migration inte är ett nutida fenomen. Det har alltid förekommit, men i olika former. Eleverna får möjlighet att utforska den mindre kända migrationen från Sverige till Brasilien under 1890-talet och reflektera över migrationsprocesser samt hur ekonomiska och sociala faktorer påverkade migrationsmönster.

Eleverna kan undersöka hur migrationen till Sydamerika liknar eller skiljer sig från nutida migration, både från och till Sverige. Detta kan innefatta orsaker till migration, exempelvis ekonomiska och politiska faktorer, och kan skapa diskussion om hur dessa faktorer fortfarande påverkar människor.

Bakgrundsinformation till läraren

1890-talets början var en svår period för sågverksarbetarna i sundsvallsdistriktet. Arbetslösheten var hög. I februari 1891 rådde det brasilienfeber i Sverige och även i församlingarna kring Sundsvall. Den 25 maj, 31 maj och 1 juni avreste sammanlagt cirka 200 vuxna och barn från Sundsvallsdistriktet till Brasilien via Stockholm. Den 18 juni lämnade 245 brasilienfarare Sundsvalls hamn med ångfartyget Östersjön, som var särskilt hyrt för direkt transport till Lübeck. Ca 6000 människor samlades i hamnen i Sundsvall för att ta farväl av brasilienfararna.

Den 19 juni 1891 avreste ångfartyget Runeberg med ytterligare 198 personer från Sundsvall mot Lübeck. Resan kostade 13 kr för vuxna och 3 kr för barn. Avgift till agenten tillkom med 6 kr för vuxna och 3 kr för barn.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – migration som historiskt fenomen

- Diskutera med klassen: migration som historiskt fenomen
- Diskutera i smågrupper: "Vilka faktorer tror ni får människor att migrera idag? Hur kan dessa jämföras med migration för 100 år sedan?"
- Visa en karta över Sundsvallsområdet och förklara sågverksindustrins roll.
- Introducera *Familia*. Förklara tydligt hur man kan följa en individ som ska flytta, till sidan i flyttlängden i sökverktyget och i originalkällan.
- Visa även hur man kan titta i en församlings flyttlängd för att se var församlingsborna flyttar under ett år eller en period.
- Förklara att man i perioder enbart skrev in huvudmannens namn i flyttlängden samt antalet kvinnor och män från huvudmannens familj som flyttade samtidigt (inte deras namn).

Steg 2: Utforska emigranters liv

Utforska Johan Boman Larssons liv, född 1840-08-18. Han bodde i Stockvik i Njurunda församling.

- Vart reste han?
- Hade han familj?
- Hur många barn hade han och hur gamla var de när de emigrerade?
- Vad hade Johan för yrke?

- Var det fler familjer från Njurunda som reste samtidigt som Johans familj?
- Vart skulle de flytta?
  Utgå från Njurunda flyttningslängd 1888–1894
  (SE-HLA-1010136-C-7-Utflyttning (1888–1894), s. 446–448).

Utforska andra emigranters liv och ställ samma frågor som ovan:

Använd flyttningslängderna för de aktuella församlingarna.

- Jonas Peter Bergström, född 1843-11-26, från Hovids sågverk
- Nikodemus Dahlgren, född 1841-06-01, från Hörningsholms sågverk
- Magnus Persson Skog, född 1850-10-07, från Gustavsbergs sågverk
- Jakob Lindholm, född 1843-03-09, från Gustavsbergs sågverk
- Gustaf Fredrik Brodin, född 1850-12-02, från Skön

Steg 3: Bearbeta och visualisera:

Låt eleverna skapa diagram utifrån statistiken de samlat in över antalet emigranter (vuxna, barn, kvinnor, män).

Genom att använda kartor kan elever följa resvägen från Sverige till Sydamerika. De kan rita ut rutterna och diskutera vilka faror och svårigheter som kan ha funnits på vägen.

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Vilka yrken hade emigranterna?
- Varifrån kom de och vad kan ha drivit dem till att flytta till Brasilien?

Steg 5: Presentation och avslutande diskussion

Låt grupperna presentera sina resultat. Diskutera tillsammans:

- Varför tror ni att Brasilien lockade dessa emigranter, trots att Amerika var ett mer etablerat mål?
- Hur tror ni dessa migrationer påverkade både de som reste och de samhällen de lämnade bakom sig?
- Hur tror ni migration påverkar människors identitet?
- Vad kan vi lära oss om vår historia genom att studera migration?

Fördjupning:

Jämför med andra familjer som emigrerade till andra länder, som exempelvis Nordamerika:

- Sök upp **Karolina Kristina Hansdotter**, född 1862-07-24 i Alnö församling.
    - Var emigrerade hon?
    - Vilka push- och pull-faktorer kan ha påverkat hennes beslut?
    - Undersök flyttningslängder för samma år. Är det fler som emigrerar från Alnö? Har de liknande bakgrund eller yrken?

- Undersök vad som hände med **Anna Lovisa Persdotter**, född 1852-08-23. Hennes familj emigrerade från Sverige till Amerika.
    - Hur många barn hade de och hur gamla var de när de reste?
    - Vad jobbade hennes man med före flytten?
    - Använd flyttningslängder och eventuell information från passagerarlistor.

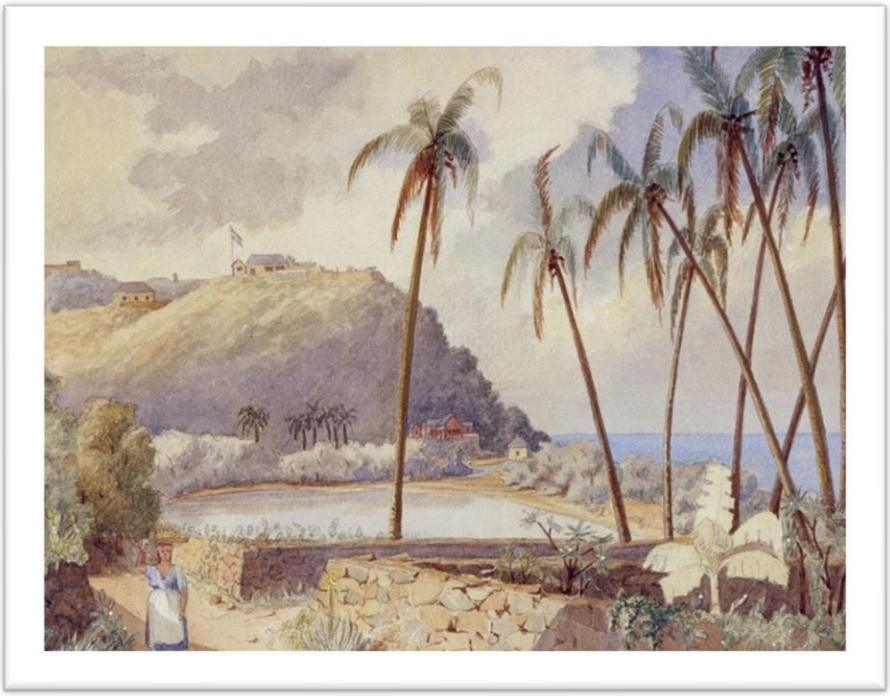

Bild 6: Saint Barthélemy

2.4.2 Övning: Vem flyttade till Sverige på 1800-talet?

Syfte

Syftet med denna övning är att ge eleverna insikt i historiska invandringsmönster till Sverige. Vi ska analysera orsaker till invandring under 1800-talet, dess påverkan på Sverige och på

individernas liv. Eleverna får också reflektera över likheter och skillnader mellan historisk och nutida invandring.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – migration som historiskt fenomen

- Diskutera med klassen om immigration som historiskt fenomen, ge dem bakgrundsinformation till den svenska invandringen för att skapa en tydligare kontext kring invandringens roll under olika perioder.

- Visa i *Familia* hur man kan titta på sidor i inflyttningslängderna direkt i sökverktyget.
- Introducera *Tabellverket* och låt eleverna bekanta sig med verktyget

Steg 2: Utforska immigranters liv

Bakgrundsinformation till läraren: Carl Adolph Carlsson var den siste svenske prästen på St. Barthélemy. När han reste tillbaka till Sverige hade han med sin fru, två barn samt pigan Isabelle till Linköping. Låt eleverna ta reda på mer om den forna svenska kolonin St. Barthélemy.

Utforska Juliana Spencers liv, född 1807-07-22.

- Var föddes hon?
- När flyttade hon till Sverige och vart bosatte hon sig?
- Flyttade hon ensam?
- Varför tror ni att hon flyttade till Sverige?

Utforska Isabella Edwards liv, född 1804-02-06

- Var föddes hon?
- Varför tror ni att hon flyttade till Sverige?
- Vilka utmaningar kan hon ha mött?

Fördjupning: Utforska andra immigranters liv och ställ liknande frågor som ovan:

- Utforska Gottlieb Krone, född 1819-09-05
- Utforska Gecelowits Glas Lipman, född 1843-10-20
- Utforska Michael Adolph Blume, född 1785-05-03
- Utforska Brita Maria Mattsdotter, född 1836-01-01

Steg 3: Bearbeta och visualisera:

Låt eleverna skapa diagram utifrån statistiken de samlat in över antalet immigranter (vuxna, barn, kvinnor, män).

Genom att använda kartor kan elever följa resvägen till Sverige. De kan rita ut rutterna och diskutera vilka faror och svårigheter som kan ha funnits på vägen.

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Vilka yrken hade immigranterna?
- Varifrån kom de och vad kan ha drivit dem till att flytta till Sverige?
- Stannade de kvar i Sverige?

Steg 5: Presentation och avslutande diskussion

Låt grupperna presentera sina resultat. Diskutera tillsammans:

- Hur tror ni att det var att komma till Sverige på 1800-talet?
- Varför var invandringen till Sverige lägre än utvandringen?

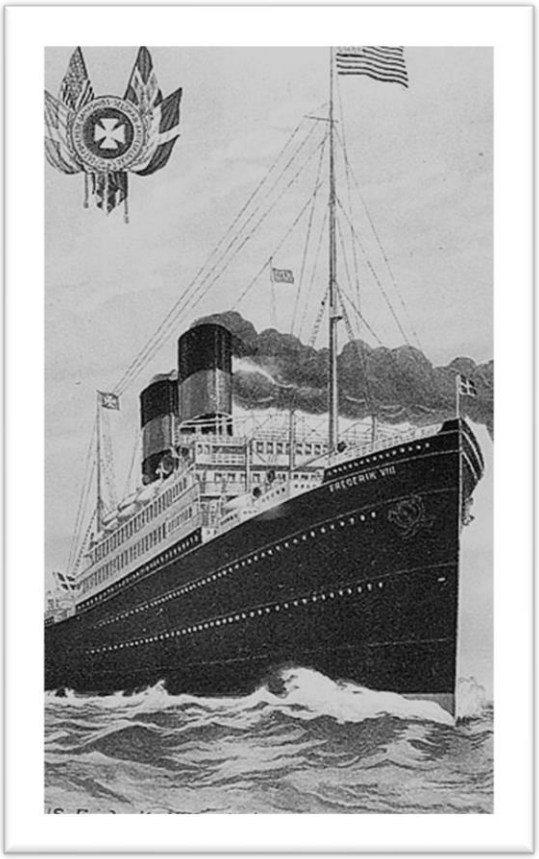

Bild 7: Vykort

2.4.3 Övning: Migration i siffror. Upptäck Sveriges in- och utvandring 1895–1930

Syfte

I tidigare övningar undersökte vi några familjers beslut att emigrera under 1800-talet, kanske för att söka ett bättre liv. Vissa reste till Syd- eller Nordamerika, medan andra flyttade till Sverige från exempelvis Tyskland eller Ryssland.

Den här övningen syftar till att ge eleverna en djupare förståelse för de svenska migrationsströmmarna under perioden 1895–1930. Genom att analysera statistik får eleverna en tydligare bild av hur samhällsförändringar påverkade migrationen och vilka mönster som kan urskiljas. Övningen ger också möjlighet att reflektera över vad migrationen kan berätta om det samhälle som emigranterna lämnade och det som immigranterna mötte i Sverige.

Källor och verktyg

- **Digitala källor**
  - *Tabellverket*
  - Historisk statistik för Sverige, Statistikmyndigheten SCB
  - *Summariska folkmängdsdatabasen*

- **Verktyg för bearbetning och presentation**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – migration som historiskt fenomen

- Diskutera med klassen om varför människor har migrerat genom historien.
- Ge dem bakgrundsinformation till den svenska in- och utvandringen för att skapa en tydligare kontext.
- Introducera sökverktyget *Summariska folkmängdsdatabasen* och förklara hur den innehåller uppgifter om migration på församlingsnivå för hela Sverige under perioden 1895 till 1930.
- Introducera *Tabellverket* och låt eleverna bekanta sig med verktyget

Steg 2: Utforska historiska data

- Dela in eleverna i mindre grupper och låt varje grupp välja ett geografiskt område (en stad eller landsbygd).
- Undersök följande i källorna:
  - Immigration och emigration för kvinnor och män mellan 1895–1930.
  - Jämför data mellan olika regioner och tidpunkter.

Tips till läraren: försök att få eleverna att välja områden så att både land och stad för större delen av Sverige täcks in.

Steg 3. Bearbeta och visualisera data

- Ta fram uppgifter om immigration samt emigration för området under perioden 1895 till 1930 för kvinnor och män.
- Skriv in uppgifterna i ett kalkylprogram (till exempel Excel).
- Skapa diagram: Använd linje- eller stapeldiagram för att visa utvecklingen i ditt valda område.

Steg 4. Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Vad visar diagrammen?
  - Vilka områden hade högst emigration? Vilka hade högst immigration?
  - Finns det skillnader mellan kvinnor och män?
  - Hur ser trenderna ut över tid?

- Koppla mönstren till historiska händelser:
    - Missväxt, svält, världskrig, industrialisering eller urbanisering?
- Formulera en hypotes om vad som kan ha orsakat dessa mönster:
    - "Vi tror att [trend] beror på [faktor]."

Steg 5. Presentera och diskutera

- Varje grupp presenterar sina resultat och hypoteser med stöd av diagram och karta.
- Sammanfatta gemensamt:
    - Vad kan vi lära oss av migrationsstatistiken?
    - Hur påverkar migration historien och vår förståelse av den?

Tips för läraren:

- Kombinera statistiken med berättelser ur historien, exempelvis från emigrantbrev eller reportage om immigranter, för att ge en mänsklig dimension.
- De summariska folkmängdsredogörelserna i original finns att ta del av på Riksarkivet: https://sok.riksarkivet.se/summariska-folkmangdsredogorelser
- Följ upp med en diskussion om hur migrationen under denna period kan jämföras med dagens migrationsmönster.

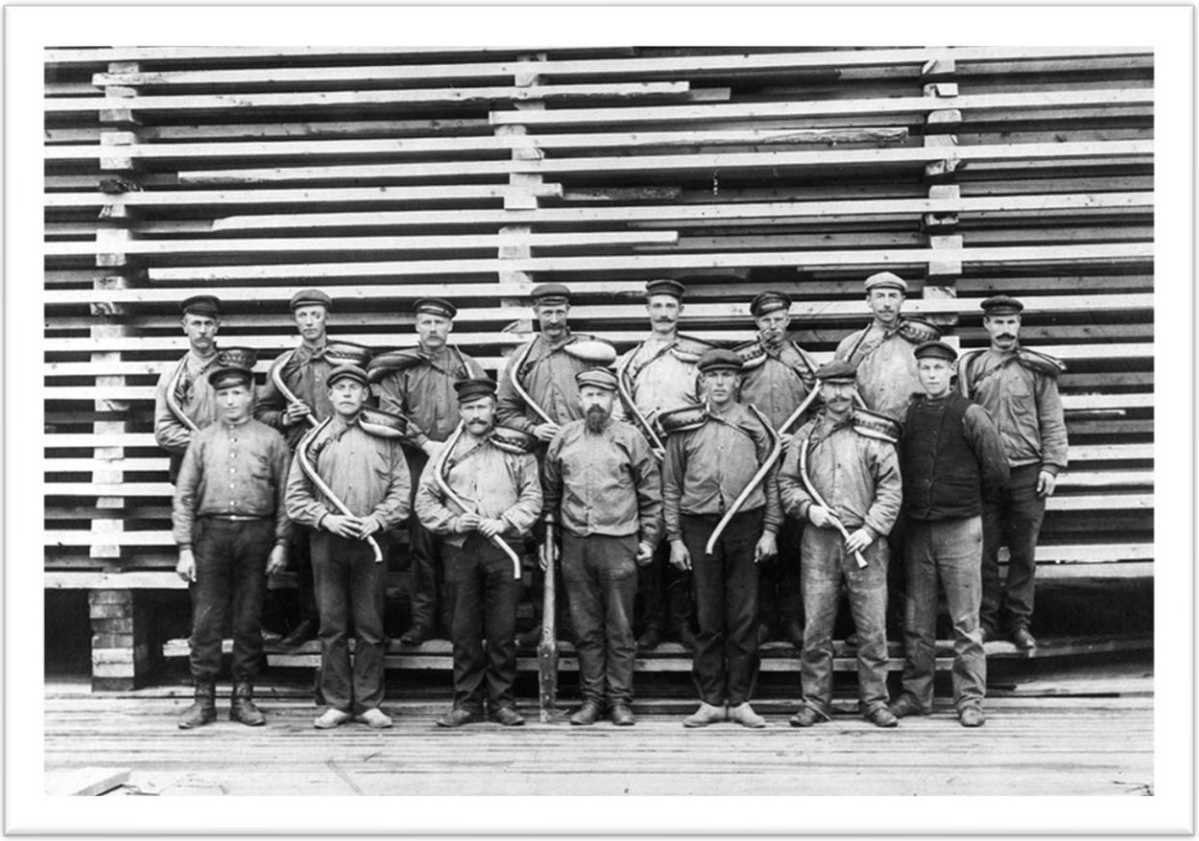

Bild 8: Stabbläggare vid såg

2.5 Demografiska mönster: spåren av liv och samhälle i kyrkböckerna

Demografiska mönster är som en väv där biologiska händelser – som födslar och dödsfall – binds samman med människors val och omständigheter. I kyrkböckerna kan vi spåra hur fattigdom, rikedom, krig och förändringar i samhället formade människors liv. Men vad kan dessa böcker faktiskt berätta om de osynliga krafter som styrde överlevnad, familjebildning och livskvalitet?

Demografiska mönster formas inte enbart av biologiska faktorer som födslar och dödsfall utan också av socioekonomiska omständigheter. Faktorer som fattigdom, rikedom, krig och samhällsförändringar har påverkat befolkningens storlek, struktur och utveckling över tid – och även dessa förhållanden finner vi spår av i kyrkböckerna.

Industrialiseringen och urbaniseringen under 1800-talet är exempel på socioekonomiska förändringar som påverkade demografin. Arbetskraftens förflyttning från jordbruket till städerna förändrade familjestrukturer, giftermålsmönster och barnafödande. Historisk statistik visar hur dessa förändringar påverkade befolkningens ålder, könsfördelning och familjesammansättning.

Ekonomiska förutsättningar har varit centrala för människors livsval och överlevnad. Fattiga familjer har ofta haft högre födelsetal men också högre barnadödlighet, medan rikare familjer kunnat investera i barnens framtid och säkerhet. Samtidigt har tillgång till resurser påverkat möjligheten att ingå äktenskap, vilket i sin tur påverkar barnafödandet och familjestrukturer.

Under krigstider kan vi se hur födelsetal och dödstal skiftar dramatiskt. Ett exempel är finska kriget 1808–1809, då Västerbotten blev en krigszon. I kyrkböckerna kan vi bland annat läsa om ökade dödsfall som följde krigets fotspår. Krigstid kan leda till lägre födelsetal, men även till ökade födelsetal efter fredsslut, som en del av samhällens återhämtning.

Denna översikt ger dig en bakgrund till hur du och dina elever kan närma sig socioekonomiska frågor i era analyser av historiska källor och befolkningsdata.

2.5.1 Övning: Försvunna yrken i historien

Syfte

Målet med denna övning är att utforska hur samhället och arbetslivet har förändrats över tid genom att studera och yrken som inte längre finns. Att studera försvunna yrken är ett intressant sätt att utforska hur samhället och arbetslivet har förändrats över tid samt hur samhällsförändringar, som teknisk utveckling och industrialisering, format både vardagen och de sociala strukturerna i historien

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*
- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1. Introduktion – yrken som speglar samhällsutvecklingen

- Inled med en diskussion i klassen:
  - Vad är ett yrke, och varför förändras vissa yrken över tid?
  - Känner ni till några yrken som har försvunnit, till exempel pigor, mjölnare, eller någonting från er egen familjehistoria?
- Förklara hur vi kan använda kyrkböcker och historiska databaser för att hitta information om yrken och samhällsutveckling.
- Introducera *Familia* och *Tabellverket*, låt eleverna bekanta sig med verktygen

Steg 2. Utforska historiska yrken

Låt eleverna arbeta i mindre grupper för att utforska historiska yrken

- Varje grupp väljer en stad eller landsbygd att undersöka
- Sök efter yrkestitlar i husförhörslängderna, vigsellängderna, flyttlängderna eller i död- och begravningslängderna
    - Vilka typer av yrken dominerade i området?
    - Finns det skillnader mellan yrken för män och kvinnor?
    - Hittar ni några yrken som verkar okända eller ovanliga?

Utforska fler försvunna historiska yrken:

- Vad arbetade dessa människor med?
    - Magdalena Christophersdotter, född 1750-11-23.
    - Anna Greta Jonsdotter, född 1810-01-14.
    - Jan Andersson Kindberg, född 1851-11-06
    - Johan Lindblad, född 1781-02-09 i Yxnerum.

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

- **Sammanställning:**
    - Skriv in informationen om yrken i ett kalkylprogram och kategorisera yrkena, till exempel hantverk, jordbruk, hushållsarbete eller industri.
    - Gör diagram (till exempel cirkel- eller stapeldiagram) för att visa fördelningen av olika yrkestyper.
- **Jämförelser:**
    - Hur skiljer sig yrkesstrukturen mellan stad och landsbygd?
    - Vilka yrken verkar ha försvunnit, och vilka har fortsatt existera eller förändrats över tid?

Steg 4: Reflektion och analys

- Diskutera i grupper:
    - Vad säger yrkena om samhället under denna tid?
    - Hur kan teknologiska framsteg eller förändrade behov ha påverkat vissa yrkens försvinnande?
    - Vilka av dagens yrken tror ni kommer vara försvunna om 100 år? Varför?
- Koppla diskussionen till bredare samhällsförändringar:
    - Urbanisering och industrialisering.
    - Förändringar i kvinnors arbetsliv och ekonomiska roller.
    - Sociala och tekniska framsteg.

Steg 5: Presentera era insikter

- Varje grupp presenterar sina resultat:
    - En kortfattad beskrivning av deras valda område.
    - Ett eller flera diagram som visar yrkesfördelningen.
    - En hypotes om varför vissa yrken försvann.
- Avsluta med en gemensam diskussion:
    - Vilka mönster och skillnader kan vi se mellan olika områden?
    - Vad kan detta lära oss om historia och samhällsutveckling?

Tips för läraren:

- För en rikare diskussion, kombinera gärna statistiken med berättelser om yrken från elevernas egen historia eller från lokalhistorien.
- Avsluta med en jämförelse med moderna yrkesförändringar: yrken som påverkats av automatisering eller digitalisering som till exempel telefonist, bankkassör, brevbärare, apputvecklare, AI-specialist, dataanalytiker.

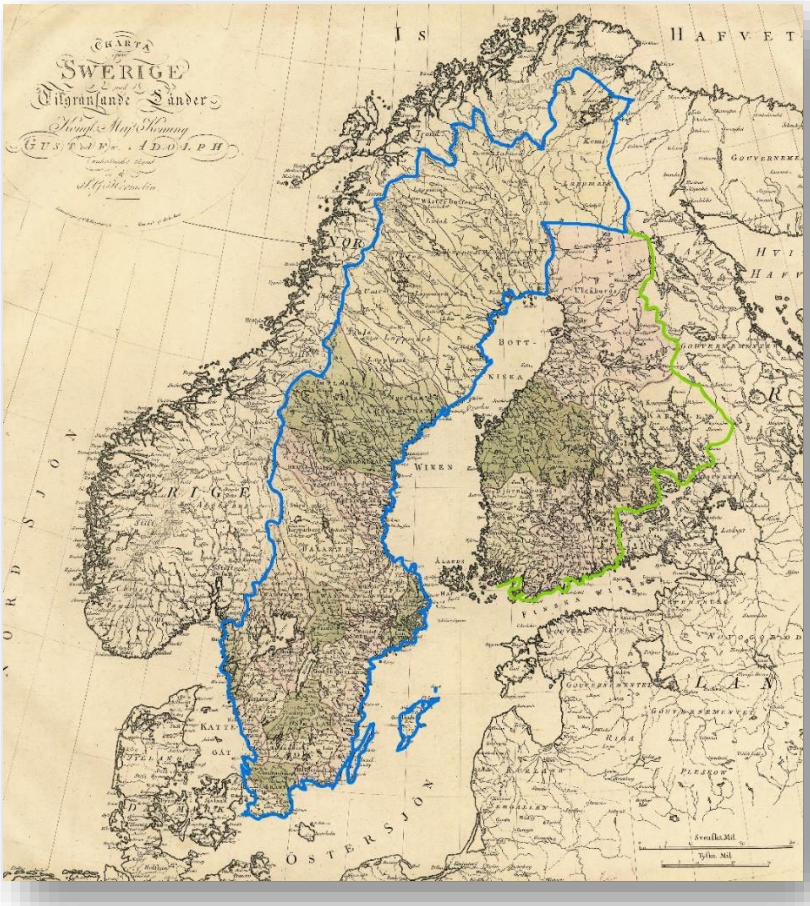

Bild 9: Karta över Sverige från cirka 1797. Sveriges gränser markerade i blått, Finlands gräns mot Ryssland markerad i grönt.

2.5.2 Övning: Krigets konsekvenser

Syfte

I den här övningen får ni undersöka hur finska kriget 1808–1809 påverkade det civila livet i Skellefteå. Genom att analysera digitala källor får ni en inblick i de ekonomiska och sociala konsekvenserna av kriget.

För att göra historien mer konkret följer vi **Jacob Josephsson** (född 4 januari 1767) och hans familj i Skellefteå. Genom deras öde får ni utforska hur befolkningens storlek, försörjning och sociala strukturer förändrades – och vad det innebar för vanliga människor när deras hembygd plötsligt förvandlades till en krigszon.

Bakgrund

Det sista kriget på svensk mark var finska kriget 1808–1809. Det var ett krig mellan Sverige och Ryssland som en del av napoleonkrigen och ledde till stora förändringar både för Sverige som land och för regionen Västerbotten. När kriget var över hade Sveriges kung Gustav IV Adolf blivit avsatt för att så småningom bli ersatt av Napoleons marskalk Jean-Baptist Bernadotte. En ny regeringsform togs i bruk och i enlighet med fredsvillkoren fick Sverige avträda hela Finland, Åland samt delar av dåvarande svenska Västerbotten (som fram till 1809 även omfattande nuvarande Norrbotten samt delar av nuvarande norra Finland) till Ryssland och hade därmed förlorat en tredjedel av landets markyta samt en fjärdedel av befolkningen.

Under våren och sommaren 1809 blev Västerbotten successivt ockuperat av ryska trupper. Skellefteå, som då var en stor landsbygdssocken, blev en viktig plats för de ryska styrkornas framfart. I maj 1809 led den svenska armén ett stort nederlag i närheten av Skellefteå. Skellefteborna tvingades då se på när den ryske generalen Schuvaloff tog över prästgården, och deras vägar började patrulleras av ryska soldater.

Men det var inte bara ett passivt åskådande – många av Skellefteås invånare deltog själva i striderna. Soldater från socknen var med i flera av de blodiga sammandrabbningarna som ägde rum i Österbotten under hösten 1808. Tusentals sjuka och skadade soldater transporterades under samma höst från Finland till arméns upprättade fältsjukhus i Umeå och smittsamma sjukdomar spred sig till lokalbefolkningen längs hela Västerbottenskusten.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Sökverktyget *Tabellverket*
- **Verktyg för bearbetning:**
  - Kalkylprogram (Excel, Google Sheets)
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion – finska kriget

- **Diskutera med klassen:**
  - Vad känner eleverna till om finska kriget?
  - Utöver vapenkonflikter, hur påverkas civilbefolkning av krigssituationer?
  - Hur har finska kriget påverkat Sverige som land?
  - Påverkades elevernas hembygd?
- **Introducera *Familia* och *Tabellverket*:**
  Visa hur sökverktyget fungerar och ge eleverna möjlighet att bekanta sig med gränssnittet.

Steg 2: Utforska Jacob Josephssons liv, född 1767-01-04, boende i Skellefteå

Eleverna ska arbeta i par eller smågrupper och använda *Familia* för att besvara följande frågor om Jacob Josephsson och hans familj:

- När och var föddes Jacob?
- Hur gammal var han när han gifte sig och vad hände med hans första fru?
- Vad hände med hans familj? Hur många av hans barn dog samma år?
- Fanns det epidemier eller andra faktorer som påverkade dödligheten i församlingen vid tiden för deras dödsfall?
- Bläddra framåt, eller bakåt i husförhörslängden. Är det fler i församlingen som dör ungefär samtidigt?
  För att se i originalkällan, ta genvägen till husförhörsvolymen som avser perioden 1802–1808 (SE-HLA-1010174-AI-4a-Husförhör), till sidan 125. Där finner ni hela Jacobs familj samt uppgifter om när de avlider.

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

Eleverna sammanställer uppgifterna i ett kalkylprogram och skapar visualiseringar, till exempel:

- Diagram över åldersfördelning vid död
- Diagram över fördelningen av dödsorsaker
- Jämförelser mellan barns och vuxnas dödlighet

Steg 4: Analysera och reflektera

Eleverna arbetar i grupper och diskuterar:

- Vilka faktorer kan ha påverkat den ökade dödligheten av sjukdomar under 1809?
- Vilka mönster framträder mellan olika grupper (barn, kvinnor, män)?
- Finns exempelvis rödsot (dysenteri) kvar idag? Hur kan sjukdomen förebyggas och behandlas?

Steg 5: Avslutande diskussion och presentation

- Grupperna presenterar sina resultat och reflektioner för klassen
- Diskutera hur dagens medicinska kunskaper påverkar dödlighet i jämförelse med 1800-talet
- Vad kan vi lära oss av historiska mönster i mortalitet för att hantera dagens folkhälsoutmaningar?

Fördjupning

Tyvärr saknas död- och begravningsböcker för Skellefteå landsförsamling för åren under finska kriget, troligen på grund av den brand 1901 som förstörde många av kyrkböckerna. Tack vare de sammandrag som prästerna årligen skickade in till Tabellverket kan vi ändå få en uppfattning om dödsorsakerna.

Jämför dödligheten i andra församlingar eller med andra familjer:

- Ta fram mortalitetsformulären för Skellefteå Landsförsamling i *Tabellverket* för åren för finska kriget och jämför med året före och året efter (1807 – 1810).
- Är det stor skillnad i det totala antalet döda?
- Finns någon sjukdom som dominerar bland dödsorsakerna?
- Finns det några dödsorsaker som enbart förekommer under 1809? Se till exempel under Olyckshändelser.
- Jämför dödligheten under krigsåren med en annan församling

Bild 10: Porträtt av Karin Stenberg, Arvidsjaur.

2.5.3 Övning: Vem var Karin Stenberg?

Syfte

I den här övningen får ni använda kyrkböcker och folkräkningar för att följa Karin Stenbergs liv. Genom att arbeta med digitala källor kommer ni att få en inblick i hur historiska dokument kan användas för att förstå en enskild individs liv och samtidigt reflektera över vilka begränsningar dessa källor har.

Bakgrund

Maria Katrina (Karin) Stenberg (1884–1969) var en banbrytande samisk pedagog och rättighetskämpe. Hon föddes den 1 maj 1884 i Arvidsjaur, Norrbotten, i en skogssamisk familj. Hennes föräldrar, renägaren Jon Nilsson och Maria Mattsdotter, bodde vid boplatsen Araksuolo, nordväst om Arvidsjaur.

Karin fick sin tidiga utbildning vid en ambulerande skola i Lillpite, Piteå landsförsamling, och fortsatte därefter sina studier vid småskoleseminarier i Jokkmokk och Öjebyn. Efter sin utbildning arbetade hon som lärare i Arvidsjaur mellan 1904 och 1944, först vid mindre folkskolor och senare vid Pjeskers folkskola.

Men Karin Stenberg var mer än en lärare – hon var en stark röst för det samiska folket. Hon engagerade sig i frågor om utbildning och samiska rättigheter och blev 1950 ledamot i styrelsen för Svenska Samernas Riksförbund (SSR). Under en tid då samernas kultur ofta marginaliserades var hon en av de som lyfte fram samiska barns rätt till utbildning och samernas rätt till sitt land. Hennes arbete har haft en bestående inverkan och inspirerar än idag.

Källor och verktyg

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Folkräkningar och kyrkböcker i Riksarkivets Digitala forskarsal
- **Verktyg för bearbetning**:
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion

Läraren introducerar *Familia* och diskuterar kort varför kyrkböcker är en central historisk källa. Samtidigt ges en bakgrund om Karin Stenberg – vem hon var, vad hon kämpade för och varför hon är viktig i svensk och samisk historia.

Steg 2: Utforska Karin Stenberg i arkiven

Arbeta i par eller smågrupper och använd *Familia* och skannade kyrkböcker, som finns tillgängliga på *Riksarkivets Digitala forskarsal*, för att besvara följande frågor om Karin:

Födelse och dop

- När och var föddes Karin? Hitta henne i originalkällan: SE-HLA-1010008-C-3 (Födelse- och dopbok 1849–1891), sidan 376.
- När döptes hon? Skedde det fler dop av andra barn samtidigt?

Familj

- Vad hette hennes föräldrar, och hur gamla var de när hon föddes?
- Följ familjen från 1884 och framåt. Var bodde de?
- Vilka andra personer bodde i hushållet?

Uppväxt och liv

- I *Familia* kan vi följa familjen till 1891, men vad händer sedan?
  Sök i husförhörslängderna för Arvidsjaur 1898–1919, sida 1534, i *Riksarkivets Digitala forskarsal* (https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/00185457_00322).
- Vilka uppgifter om Karin och hennes familj hittar ni i husförhörslängden för 1919–1934 (https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/00185458_00071)?

Vuxenlivet

- Sök i Folkräkningen 1930 efter Maria Katarina (Karin) Stenberg (Riksarkivets Digitala forskarsal).
- Vilken information finns där om henne?

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

Sammanställ uppgifterna ni hittat och presentera dem på ett intresseväckande sätt.

Diskutera hur man kan använda andra källor för att komplettera bilden av Karins liv, exempelvis:

- Svenska Samernas Riksförbunds arkiv
- Biografier och tidningsartiklar
- Skolarkiv

Skapa en karta där ni markerar var Karin föddes och var hon bodde under sitt liv.

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Vad kan vi lära oss om Karin Stenbergs liv genom kyrkböcker och folkräkningar?
- Hur speglar hennes livsväg förändringar i det samiska samhället under denna period?
- Vilka begränsningar finns i kyrkböckerna som historisk källa? Vad får vi inte veta om hennes liv?

Steg 5: Avslutande diskussion och presentation

Varje grupp presenterar sina resultat och reflektioner. Klassrummet blir en gemensam kunskapsbank där vi tillsammans bygger en bild av Karin Stenberg utifrån historiska källor.

Fördjupning och vidare läsning

Vill du veta mer om samiska historiska källor?

- I *Riksarkivets Digitala forskarsal*, under fliken *ämnesområde* återfinns ämnesingången ”samiskt”, med rekommendationer till samiska digitala källor och arkivmaterial, som på olika vis kan användas i undervisningen.
- På nätsajten Samer.se finns ”Sápmi i skolan” som erbjuder färdiga
- lektionsplaneringar om samisk historia och kultur. Se: https://samer.se/skola

Bild 11: Skarprättarbila

2.6 Följ de historiska spåren utanför kyrkböckerna

Kyrkböckerna är viktiga och innehållsrika källor till information om och förståelse för livet i vårt samhälle genom seklerna. Vi kan följa människor från födsel till begravning, se var de bott och arbetat, hur deras familjer och sammanhang förändrats och se noteringar om hur en individ uppfattades av prästen eller om de brutit mot något av de tio budorden.

I följande fördjupningsövningar får du möjlighet att utforska fler typer av arkiv som ett komplement till kyrkböckerna.

2.6.1 Övning: sista avrättningen på Bureheden

Syfte

I den här övningen får ni med avstamp i kyrkböckerna ta er vidare till domstolsarkiv och tingsprotokoll för att ta reda på orsaken till att Nils Petter avrättas. Genom att arbeta med digitala källor kommer ni att få en inblick i hur historiska dokument kan användas för att förstå en enskild individs liv och samtidigt reflektera över hur synen på brott och straff förändrats över tid.

Bakgrund

Nils Petter Pehrsson, senare Persson Sandström föddes 1809-06-30 och bodde i Skellefteå landsförsamling. Han var son till bonden Pehr Pehrsson och Brita Olofsdotter. Nils Petters liv såg ganska vanligt ut genom kyrkböckerna. Han tog jobb som dräng och flyttade runt lite inom församlingen och några dagar innan sin 26-årsdag gifte han sig med bondedottern

Anna Magdalena Johansdotter. Ett halvår senare mördade Nils Petter sin hustru och dömdes sedan till döden. Genom tingsprotokollen framkommer information om att Nils Petter varit elak mot sin fru, att han missbrukat alkohol samt haft en relation med en piga. I ett obduktionsprotokoll kan vi läsa läkarens bedömning av Anna Magdalenas skador och vad som orsakade hennes död.

Källor och verktyg

I *Digitala forskarsalen* hittas domstolsarkiven lättast genom att först gå till fliken Ämnesområde och välja Brott och straff. Under rubriken Rättsprotokoll finns en länk till Domstolsarkiv. Sök på Skellefteå och välj Skellefteå tingslags häradsrätts arkiv.

För att kunna använda Riksarkivets app för handskriftsigenkänning måste bilden först laddas ner från Riksarkivet och sedan laddas upp i appen. Verktyget kan hantera max fem sidor/bilder åt gången och bearbetningen tar ibland lite tid. Om eleverna jobbar i grupp kan de förslagsvis köra en sida/bild var i appen. Observera att det är en demoversion och maskinavläsningen är inte helt perfekt, men är en god hjälp för att kunna tyda gammal handskrift.

- **Digitala källor:**
  - Sökverktyget *Familia*
  - Digitala forskarsalen, Riksarkivet
  - Riksarkivets app för handskriftsigenkänning HTRflow (demoversion)

- **Verktyg för bearbetning:**
  - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
  - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion

- Introducera *Familia* och diskuterar kort varför kyrkböcker är en central historisk källa.
- Ge en bakgrund om brott och straff samt rättsväsendet under 1800-talet. Se exempelvis https://www.hhogman.se/brott_straff.htm för mer information.
  - De som dömdes för brott mot de tio budorden fick noteringar om detta i husförhörslängderna, och tecknen för de begångna brotten -även när de sonats, följde med resten av livet.
  - I förtryckta husförhörslängder medföljde instruktioner på hur dessa tecken skulle anges. Se exempelvis: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/C0033478_00014.

Steg 2: Utforska Nils Petters liv i kyrkböckerna

Arbeta i par eller smågrupper och använd *Familia* och skannade kyrkböcker, som finns tillgängliga på Riksarkivets Digitala forskarsal, för att besvara följande frågor om Nils Petter:

Uppväxt och familj

- Hur såg Nils Petters familj och barndom ut? Hade han syskon som levde till vuxen ålder?
- Hur länge levde hans föräldrar?

Vuxenlivet

- Hade Nils Petter något angivet yrke, och i sådana fall var jobbade han?
- När gifte han sig och med vem?
- Fick paret några barn?
- Finns det några tecken i husförhörslängderna genom åren på exempelvis brottslighet eller fylleri?
- Vad kan den sista husförhörslängden berätta om Nils Petter och Anna Magdalena? Jämför med Död- och begravningsbokens notering om både Nils Petter och Anna Magdalena.

Rättsprocessen

- Sök fram Skellefteå tingslags häradsrätts arkiv i *Digitala forskarsalen* och protokoll vid urtima ting för januari 1836 (från bild 109 och framåt): https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0034096_00109).
- Vilket datum hölls urtima ting? Vilka nämndemän var närvarande?
- Vad kan protokollet berätta om mordet? Fanns vittnesmål eller bevis?
- Gav Nils Petter någon förklaring?
- Finns det några fler handlingar eller protokoll i akten som hör till samma ärende? Vad kan de berätta? (Exempelvis obduktionsprotokoll från bild 118 och framåt: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0034096_00118#?c=&m=&s=&cv=117&xywh=516%2C287%2C6276%2C3517)
- Prova Riksarkivets app för handskriftsigenkänning HTRflow (demoversion) för att underlätta läsbarheten. Ladda ner den sida från protokollet hos Riksarkivet som du vill tyda och ladda upp den i appen HTRflow, tryck sedan på Transcribe. När programmet är färdigt syns transkriptionen till höger och originalbilden till vänster. Håll muspekaren över transkriptionen för att se var på sidan texten är hämtad. Transkriptionen kan laddas ner i textformat.

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

Sammanställ uppgifterna ni hittat och presentera dem på ett intresseväckande sätt.

- Diskutera hur olika källor kan komplettera varandra.
- Jämför synen på brott och straff då jämfört med idag.
- Kan ni hitta information om bödeln Jacob Gyll som verkställde straffet? (se exempelvis https://www.folkrorelsearkivet.se/demokratiska-arkivet/livet-i-arkivet-podd/bodeln-jakob-gyll-och-hans-avrattade-norrlanningar/)

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Finns det likheter i processen, bevisföring med mera mellan då och nu?
- Finns det skillnader?
- Hur länge var dödsstraff tillåtet i Sverige, och vad skulle Nils Petter fått för dom i dag?

Steg 5: Avslutande diskussion och presentation

Varje grupp presenterar sina resultat och reflektioner. Diskutera och jämför 1800-talet mot i dag, vad gäller både själva rättsprocessen och mäns våld mot kvinnor.

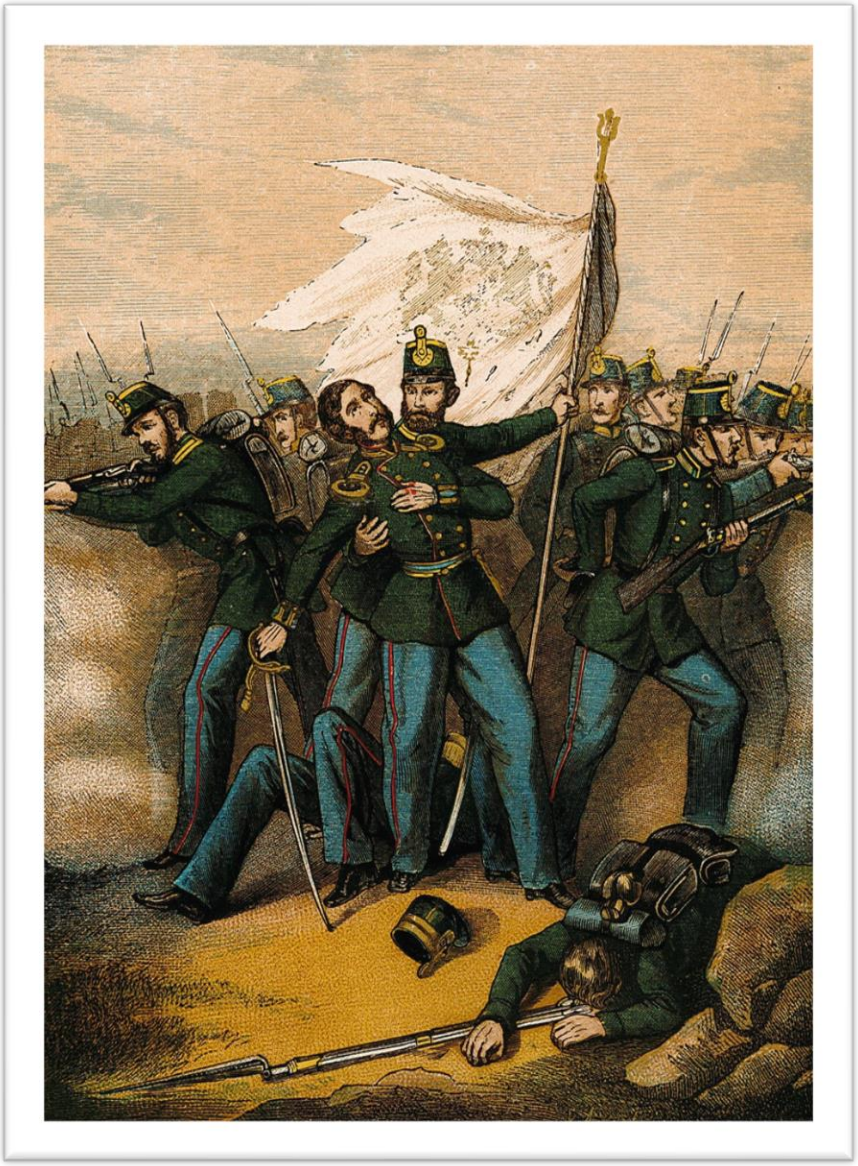

Bild 12: Västerbottens fältjägarregementes uniformer, 1860-tal

2.6.2 Övning: Gustaf Andersson blir Gustaf Sköld, fältjägare

Syfte

I den här övningen får ni med avstamp i kyrkböckerna ta er vidare till militära arkivhandlingar för att hitta mer information om soldaten Gustaf Sköld. Genom att arbeta med digitala källor kommer ni att få en inblick i hur historiska dokument kan användas för att förstå en enskild individs liv och samtidigt reflektera över hur militärens organisation förändrats över tid.

Bakgrund

Gustaf Andersson föddes 1841-06-25 och bodde i Lövånger församling. Han flyttade runt inom församlingen i några år och jobbade som dräng, innan han blev soldat, fältjägare, och gifte sig med Sofia Albertina Nilsdotter den 21 november 1867.

Material och verktyg

Generalmönsterrullan är ett protokoll från den generalmönstring -inspektion- av ett regemente som skulle hållas vart tredje år. Dessa redovisas per kompani. Arméns generalmönsterrullor kan hittas direkt via länken nedan. I Digitala forskarsalen hittas de under ämnesområde Militaria och under Rullor. Generalmönsterrullor tas fram genom att ange regemente och kompani som sökkriterier. För att få fram vilket regemente och kompani som Gustaf Andersson tillhörde används Indelningsverket Grill, se länk nedan.

I *Indelningsverket (Grill)* räcker det med att söka på Mångbyn, den by där Gustaf bodde när han i kyrkböckerna angavs som fältjägare. Då framkommer att Västerbottens fältjägarkår, Lövångers kompani, har två rotar i Mångbyn med rotenummer 25 och 26. Gustaf ska därför finnas anställd som soldat på någon av dessa två rotar i generalmönsterrullorna. I generalmönsterrullan återfinns rotens nummer i kolumn 2, rotens namn (bynamn) finns i kolumn 3. Varje generalmönsterrulla visar information från både föregående mönstring (tre år tidigare) och den aktuella mönstringen.

Den första generalmönsterrullan som Gustaf finns med i som anställd på rote 25 Mångbyn är från år 1869: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0028764_00344 . Där ser vi också vem som var anställd på roten före honom och varför denne avskedats.

Den sista generalmönsterrullan för Gustaf är från år 1886:
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0028770_00681

Notera att avsked inte hade samma negativa betydelse som i dag, utan helt enkelt betydde att personen avslutade sin anställning -oavsett anledning.

För att kunna använda Riksarkivets app för handskriftsigenkänning måste bilden först laddas ner från Riksarkivet och sedan laddas upp i appen. Appen kan hantera max fem sidor/bilder åt gången och bearbetningen tar ibland lite tid. Om eleverna jobbar i grupp kan de förslagsvis köra en sida/bild var i appen. Observera att appen är en demoversion och maskinavläsningen är inte helt perfekt, men är en god hjälp för att kunna tyda gammal handskrift. Appen är främst avsedd för löpande text, inte formulär så som i exempelvis generalmönsterrullorna, men eleverna kan förslagsvis ta en skärmdump av enbart den del av sidan de vill transkribera i stället för att transkribera hela sidan.

Källor och verktyg

- **Digitala källor**:
  - Sökverktyget *Familia*
  - Digitala forskarsalen, Generalmönsterrullor, Riksarkivet
  - Indelningsverket (Grill), Riksarkivet
  - Riksarkivets app för handskriftsigenkänning HTRflow (demoversion)

- **Verktyg för bearbetning**:
    - Visualiseringsprogram (PowerPoint, Canva)
    - Anteckningsprogram (Word, Google Docs)

Steg 1: Introduktion

- Introducera *Familia* och diskuterar kort varför kyrkböcker är en central historisk källa.
- Berätta kort om hur militären var organiserad genom indelningsverket samt information om rotar, soldattorp och soldatnamn, se exempelvis https://www.hhogman.se/soldatforskning.htm för information.

Steg 2: Utforska Gustaf Anderssons liv i kyrkböckerna

Arbeta i par eller smågrupper och använd *Familia* och skannade kyrkböcker, som finns tillgängliga på *Riksarkivets Digitala forskarsal*, för att besvara följande frågor om Gustaf Andersson:

Uppväxt och familj

- Hur såg Gustafs familj och barndom ut? Hade han syskon?
- Hur gammal var han när han började jobba?

Vuxenlivet

- Hade Gustaf något angivet yrke, och i sådana fall var jobbade han?
- När gifte han sig och med vem?
- Fick paret några barn?
- När finns första noteringen om att Gustaf var fältjägare?
    - På vilken ort bor han då?
    - Vilket soldatnamn fick Gustaf?
- När omnämndes han för första gången som före detta/förre fältjägare(n) i kyrkböckerna?
- Finns det andra tecken i kyrkböckerna som tyder på att han inte längre var anställd som soldat?

Militärtjänst

- Använd *Indelningsverket (Grill)* för att ta fram information om vilka rotar som tillhörde Mångbyn i Lövånger socken, i Västerbottens län.
    - Vilka rotenummer fanns för Mångbyn?
    - Vilket kompani och vilket regemente tillhörde de?
- Använd Digitala Forskarsalen, Riksarkivet, för att söka fram generalmönsterrullor för det regemente och kompani som Gustaf tillhörde genom Mångbyns rote
- Vilket år var det första året som Gustaf fanns upptagen i generalmönsterrullorna som anställd på Mångbyns rote? De årtal som Gustaf omnämns som fältjägare i kyrkböckerna är en god ledtråd att utgå från
- Vilken personlig information kan utläsas om Gustaf i rullan?
    - Pra(e)sens = närvarande

    - Approberas = godkänns
- Leta rätt på den sista generalmönsterrullan som Gustaf finns med i, finns någon information angiven om varför han blev avskedad, och när?
    - Finns någon notering om hur han skött sitt jobb?
- Bläddra bland fler generalmönsterrullor för Västerbottens fältjägarkår, eller annat valfritt regemente och titta på soldatnamnen:
    - Ge exempel på soldatnamn som finns kvar som vanliga efternamn i dag
    - Finns det beskrivande soldatnamn, exempelvis gällande utseende eller karaktär?
    - Finns namn som har koppling till byns/ortens namn?

Steg 3: Bearbeta och visualisera data

Sammanställ uppgifterna ni hittat och presentera dem på ett intresseväckande sätt.

- Hur såg ett soldattorp ut?
- Hur kan Gustafs uniform ha sett ut?
- Finns det några spår efter indelningsverkets system med rotar och soldatnamn kvar i vårt samhälle i dag?

Steg 4: Analysera och reflektera

Diskutera i grupper:

- Diskutera hur olika källor kan komplettera varandra.
- Diskutera fördelar och nackdelar för soldaten och hans familj när bostaden (soldattorpet) tillhörde anställningen. Vad hände med fru och barn om soldaten dog i krig?

Steg 5: Avslutande diskussion och presentation

Varje grupp presenterar sina resultat och reflektioner.

- Diskutera och jämför skillnaderna för en tjänstgörande soldat vid Västerbottens regemente i slutet av 1800-talet med en som var anställd under exempelvis Finska kriget 1808–1809 eller 1700-talets många krigsår (se exempelvis Kungl. Västerbottens regementes krigshistoria).
- Finns det soldattorp, militära byggnader eller krigsrelaterade monument i elevernas hembygd? Diskutera vilka händelser i historien de har koppling till.
- Diskutera kring soldatnamnen:
    - Finns det elever i klassen som har efternamn som kommer från soldatnamn (till skillnad från patronymikon, det vill säga namn som slutar på -son)?
    - Hittade ni några extra roliga namn? Konstiga?
    - Hittade ni teman bland namnen? Exempelvis relaterade till djur, natur eller beskrivande?

- Har någon av eleverna sett något spännande eller intressant i generalmönsterrullorna, exempelvis om en kommendering, namnbyte, militära titlar eller dödsfall i fält? Ta gärna upp det och diskutera i klassen.

3. Tips på litteratur och digitala sidor

3.1 Tips på böcker och rapporter

Andersson, K. & Anderö, H., 2006. *Ordbok för släktforskare*. Västerås.

Anderö, H. & Thorsell, E., 2004. *Läsebok för släktforskare: lär dig tyda och läsa gammal handstil*. 3 rev. utg. Västerås: Ica.

Arell, N., 1979. *Kolonisationen i lappmarken*. Stockholm.

Axelsson, P., 2004. *Höstens spöke – De svenska polioepidemiernas historia, 1880–1965*. Stockholm.

Axelsson, P., Engberg, E., Lantto, P. & Wisselgren, M. J. (red.), 2016. *Samiska rötter: släktforska i svenska Sápmi*. Stockholm: Svenska Släktforskarförbundet.

Befolkningsutvecklingen under 250 år: historisk statistik för Sverige, 1999. Stockholm: Statistiska centralbyrån (SCB).

Brändström, A., 1984. *De kärlekslösa mödrarna: spädbarnsdödligheten i Sverige under 1800-talet med särskild hänsyn till Nedertorneå*. Umeå.

Carlsson, S., 1968. *Yrken och samhällsgrupper: den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866*. Stockholm.

Carlsson, S., 1973. *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865: studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*. Lund.

Cronberg, O., 2018. *Gamla tiders sjukdomsnamn*. Solna: Sveriges Släktforskarförbund.

Dribe, M. & Stanfors, M., 2005. *Demografins grunder*. 1 uppl. Stockholm.

Edvinsson, S., 1992. *Den osunda staden: sociala skillnader i dödlighet i 1800-talets Sundsvall*. Umeå.

Engberg, E., 2005. *I fattiga omständigheter: fattigvårdens former och understödstagare i Skellefteå socken under 1800-talet*. Umeå.

Ericson Wolke, L., 1997. *Svenska knektar: indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*. Ny utg. Lund: Historiska Media.

Ericson Wolke, L. & Sveriges Släktforskarförbund, 2020. *Soldatforska: hur jag finner mina militära förfäder*. 2 omarb. uppl. Sveriges Släktforskarförbund.

Furuhagen, B. (red.), 1999. *Äventyret Sverige: en ekonomisk och social historia*. Stockholm.

Gaunt, D., 1983. *Familjeliv i Norden*. Stockholm.

Johansson, E., 1983. *Kyrkböckerna berättar*. Stockholm.

Kling, S., 2007. *Vi våga ej helt leva: barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen*. Umeå.

Liliequist, M., 1994. *Nybyggarbarn: barnuppfostran bland nybyggare i Frostvikens, Vilhelmina och Tärna socknar 1850–1920*. Stockholm.

Lindwall, B., 2014. *Anor från landsvägen: hur jag finner mina förfäder bland resandefolket*. Solna: Sveriges Släktforskarförbund.

Nilsdotter-Jeub, U., 1993. *Parish records: 19th century ecclesiastical registers*. Umeå: Demografiska databasen.

Nilsson, H. & Tedebrand, L.-G., 2005. *Familjer i växande städer: strukturer och strategier vid familjebildning i Sverige 1840–1940*. Umeå.

Nordin, G., 2009. *Äktenskap i Sápmi: giftermålsmönster och etnisk komplexitet i kolonisationens tidevarv, 1722–1895*. Umeå.

Ohlander, A.-S., 2005. *Kvinnors arbete*. Stockholm.

Rosvall, T. & Hultman, A.-L., 2023. *Emigrantforska på nätet*. 2 omarb. uppl. Sundbyberg: Sveriges Släktforskarförbund.

Sikeborg, U. & Sveriges Släktforskarförbund, 2022. *Latin för släkthistoriker: ord, fraser och begrepp - från Vasatid till 1800-tal*. 3 utök. uppl. Solna: Sveriges Släktforskarförbund.

Sköld, P., 2001. *Kunskap och kontroll: den svenska befolkningsstatistikens historia*. Umeå.

Sundin, J. (red.), 2005. *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv*. Stockholm.

Vikström, L. & Engberg, E., 2006. *Bland pigor, utvandrare och vanliga dödliga i 1800-talets Sverige: historiska problem i digitala källor*. Umeå.

Warg, S., 2002. *Familjen i gruvmiljö: migration, giftermålsmönster och fertilitet i norrbottnisk gruvindustri 1890–1930*. Umeå.

Wikander, U., 1999. *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950: genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm.

Westling, C., 2015. *Domstolsforska: hur jag finner mina förfäder i domstolsarkiven*. Solna: Sveriges Släktforskarförbund.

Wisselgren, M. J., 2005. *Att föda barn – från privat till offentlig angelägenhet: förlossningsvårdens institutionalisering i Sundsvall 1900–1930*. Umeå.

3.2 Tips på webbresurser:

- Demografiska databasen, CEDAR, Umeå universitet. *FAMILIA*. Tillgänglig: https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/infrastruktur-vid-cedar/oppna-data/familia/.
- Demografiska databasen, CEDAR, Umeå universitet. *Tabellverket*. Tillgänglig: https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/infrastruktur-vid-cedar/oppna-data/tabellverket-pa-natet/.
- Demografiska databasen, CEDAR, Umeå universitet. *SUMMARISKA*. Tillgänglig: https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/infrastruktur-vid-cedar/oppna-data/summariska/.
- Demografiska databasen, CEDAR, Umeå universitet. *FOLKMÄNGD*. Tillgänglig: https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/infrastruktur-vid-cedar/oppna-data/folkmand/.
- Demografiska databasen, CEDAR, Umeå universitet. *SHIPS*. Tillgänglig: https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/infrastruktur-vid-cedar/oppna-data/ships/.
- Folkrörelsearkivet i Västerbotten. Bödeln Jacob Gyll och dödsstraff under 1800-talet. Tillgängligt: https://www.folkrorelsearkivet.se/demokratiska-arkivet/livet-i-arkivet-podd/bodeln-jakob-gyll-och-hans-avrattade-norrlanningar/
- Förvaltningshistorik. Tillgänglig: https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/Index.htm.
- Högman, H. Lagar och förordningar/Brott och straff. Tillgänglig: https://www.hhogman.se/domstolar-historia.htm.
- Högman, H. Soldatforskning: en guide till de militära källorna. Tillgänglig: https://www.hhogman.se/soldatforskning.htm.
- Linköping University Electronic Press. Medicinhistoriska databasen. Tillgänglig: https://doi.org/10.3384/db.medhist.
- Nordisk familjebok. (1876–1899; 1904–1926; 1923–1937; 1951). Tillgänglig: https://runeberg.org/nf/.
- Riksarkivet. Digitala forskarsalen. Tillgänglig: https://sok.riksarkivet.se/digitala-forskarsalen.
- Riksarkivet. Indelningsverket (Grill). Tillgänglig: https://sok.riksarkivet.se/grill.
- Riksarkivet. HTRflow Demo. Tillgänglig: https://huggingface.co/spaces/Riksarkivet/htr_demo.
- Riksarkivet. Summariska folkmängdsredogörelser. Tillgänglig: https://sok.riksarkivet.se/summariska-folkmangdsredogorelser
- Statistikmyndigheten SCB, 1969. *Historisk statistik för Sverige. [Population 1720–1967] D. 1 Befolkning 1720–1967*. 2 uppl. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Tillgänglig: https://www.scb.se/hitta-statistik/aldre-statistik/innehall/serien-historisk-statistik-for-sverige/.

- Statistikmyndigheten SCB, 1999. *Befolkningsutvecklingen under 250 år: historisk statistik för Sverige*. Demografiska rapporter 1999:2. Stockholm: Statistiska centralbyrån. Tillgänglig: https://share.scb.se/OV9993/Data/Historisk%20statistik/Historisk%20statistik%20f%C3%B6r%20Sverige%201700-1900-tal/Befolkningsutvecklingen-under-250-ar.pdf.
- Svenska Akademien. *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)*. Tillgänglig: https://www.saob.se/.
- Umeå universitet. Universitetsbiblioteket. Bergenstråhle, C. G. A. 1917. *Kungl. Västerbottens regementes krigshistoria*. Tillgänglig: https://digital.ub.umu.se/node/430674?fulltext-query=.

3.3 Bildreferenser

Omslagsbild: Grupporträtt. Fotograf: Gustav och Emanuel Häger. Jönköpings museum. ID: JM.2014-3-161. Hämtad: 2025-03-20, https://jonkopingslansmuseum.se/wp-content/uploads/2014/02/jm-2014-3-161.jpg

Bild 1: Gruppbild av en familj på trappan till sitt hus. Fotograf: okänd. Nordiska museet, NMA.0057483.jpg. Hämtad: 2025-03-14, https://digitaltmuseum.se/011013853580/gruppbild-av-en-familj-pa-trappan-till-sitt-hus-tre-barn-sitter-mannen

Bild 2: Gammalt gravkors på Vilhelmina kyrkogård. Fotograf: Sven Hansson. Samlingarna hos Västerbottens museum, Vbm A 1321 2. Hämtad: 2025-03-14, https://samlingar.vbm.se/objects/c57-91581/

Bild 3: Bröllopsbild. Fotograf: Robert Lundgren; Häggås. Robert Lundgrens samlingar. Samlingarna hos Västerbottens museum, Vbm B 8361. Hämtad: 2025-02-03, https://samlingar.vbm.se/objects/c57-88532/

Bild 4: Flytt med hästtransport, Örebro ca 1903. Fotograf: okänd. Anders Littorins fotosamling. Örebro Stadsarkiv. PS:103-021. Hämtad: 2025-03-14, https://digitaltmuseum.se/0210111650895/flytt-med-hasttransport-i-orebro-ca-1903

Bild 5: Skärmdump från Zackrisson (1891). *Vägledning och rådgifvare för invandrare till Brasiliens förenta stater*. Fritt tillgänglig via Kungliga biblioteket: http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:eod-3192700. Hämtad: 2025-02-03.

Bild 6: Saint Barthélemy. FO 93863 A, 122 173 dia, Sjöhistoriska museet. Hämtad: 2024-12-18, https://digitaltmuseum.se/011024790143/saint-barthelemy.

Bild 7: Vykort. Samlingarna hos Västerbottens museum, Vbm BR 312. Hämtad: 2024-12-18, https://samlingar.vbm.se/objects/c57-102184/

Bild 8: Stabbläggare vid såg. Samlingarna hos Västerbottens museum, Vbm BR 10548. Hämtad: 2024-12-18, https://samlingar.vbm.se/objects/c57-166295/

Bild 9: Karta över Sverige från cirka 1797. Original: Sverige Topografiska kartor, Sverige, generalkartor, Riksarkivet, SE/KrA/0400/01A/018 b (1797 ca), bildid: K0000816_00001. Hämtad: 2024-12-18, https://sok.riksarkivet.se/nad/?postid=Arkis%207108d0af-b065-4340-8823-ba6417300052a

Bild 10: Porträtt av Karin Stenberg, Arvidsjaur. Fotograf: Helmer Bäckström. Helmer Bäckströms arkiv/ Tekniska museet (HBM-K1-4). Hämtad: 2025-02-03, https://digitaltmuseum.se/021016341304/agfa-autokrom-portratt-av-karin-stenberg-arvidsjaur-larare-och-samepolitike

Bild 11: Skarprättarbila. Samlingarna hos Västerbottens Museum, Vbm 1264 – Bila. Hämtad: 2025-02-26, https://samlingar.vbm.se/objects/c57-55179/

Bild 12: Västerbottens fältjägarregementes uniformer vid mitten av 1860-talet. N. M. Lindh, Svenska arméens och flottans nuvarande uniformer i xylografiskt färgtryck. Stockholm, 1866. Hämtad 2025-04-22,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Uniformer_Norr-_och_Westerbottens_F%C3%A4ltj%C3%A4gare-Corpser.png

Denna lärarhandledning syftar till att inspirera lärare att använda digitala verktyg för att arbeta med historiska källor i undervisningen. Handledningen är strukturerad kring de demografiska temana nativitet, mortalitet och andra befolkningsmönster och innehåller övningar kopplade till respektive tema.

Genom att använda digitala källmaterial, som kyrkböcker och aggregerad befolkningsstatistik, får elever möjlighet att utforska lokalhistoria, sätta individers liv i ett större historiskt sammanhang och utveckla en djupare förståelse för hur människors livsvillkor har förändrats över tid. Dessutom får eleverna testa AI-teknik för tolkning av äldre historiska källor. Handledningen syftar också till att stärka elevernas kritiska tänkande genom analys av historiska data och källor.

Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR) och Demografiska databasen är en särskild enhet vid Umeå universitet som arbetar för att göra världsunika svenska befolkningshistoriska källor tillgängliga för forskning och undervisning.

Vid CEDAR har kyrkböcker från 1700-, 1800- och 1900-talen digitaliserats, liksom Tabellverkets formulär med befolkningsstatistik från 1749 till 1859. Dessa källor innehåller en omfattande mängd demografisk information och ger en unik inblick i den svenska befolkningens utveckling över flera sekler.

Demografiska databasen (DDB) förvaltar och tillgängliggör dessa data genom specialutvecklade digitala verktyg, som gör det möjligt att söka i och analysera det historiska materialet. Med sin detaljrikedom och långa tidsspann är exempelvis kyrkoboksdatabasen POPUM, som verktyget Familia är kopplat till, en av världens mest omfattande historiedemografiska databaser.

Maria J. Wisselgren är utredare och uttagssamordnare på CEDAR, utbildad grundskollärare och har disputerat i historia med inriktning mot historisk demografi.

Elina Nordung Omnell är projektassistent på CEDAR och har fil.kand. i etnologi samt biblioteks- och informationsvetenskap.

Skanna QR-koden för att ladda ner *Lärarens guide till digital historia*